

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА**

К. М. Врублевська-Місюна

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*(для студентів денної та заочної форм навчання
усіх спеціальностей університету)*

**Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2021**

Врублевська-Місюна К. М. Екологічне право : конспект лекцій для студентів денної та заочної форм навчання усіх спеціальностей університету / К. М. Врублевська-Місюна ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. – 130 с.

Автор:

канд. юрид. наук, ст. викл. К. М. Врублевська-Місюна

Рецензенти:

А. В. Домбровська, кандидат юридичних наук, доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності ХНУМГ ім. О. М. Бекетова;

А. М. Бровдій, кандидат юридичних наук, доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності ХНУМГ ім. О. М. Бекетова

Конспект лекцій складено з метою допомогти студентам денної та заочної форм навчання усіх спеціальностей університету під час підготовки до занять, заліків та іспитів з курсу «Екологічне право».

© К. М. Врублевська-Місюна, 2021

© ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021

ЗМІСТ

Тема 1 Екологічне право в системі права України.....	5
Тема 2 Джерела екологічного права України. Розвиток екологічного законодавства.....	13
Тема 3 Екологічні права та обов'язки особи України.....	16
Тема 4 Державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища.....	21
Тема 5 Право власності на природні ресурси.....	25
Тема 6 Право природокористування.....	29
Тема 7 Правові засади економічного механізму природокористування та охорони навколишнього природного середовища.....	36
Тема 8 Юридична відповідальність за екологічні правопорушення.....	39
Тема 9 Еколого-правовий режим землекористування.....	45
Тема 10 Еколого-правовий режим використання та охорони водних ресурсів.....	49
Тема 11 Еколого-правовий режим використання та охорони надр.....	56
Тема 12 Еколого - правовий режим охорони і використання атмосферного повітря.....	62
Тема 13 Еколого-правовий режим використання та охорони лісів.....	65
Тема 14 Особливості правового регулювання використання й охорони рослинного світу.....	70
Тема 15 Еколого-правовий режим використання та охорони тваринного світу.....	77
Тема 16 Правове регулювання забезпечення екологічної безпеки населення.....	87
Тема 17 Правове регулювання поводження з відходами.....	91
Тема 18 Правове забезпечення формування і функціонування екологічної мережі України.....	98

Тема 19 Правовий режим санітарно-захисних зон, курортних, лікувально-оздоровчих, рекреаційних територій та курортів.....	101
Тема 20 Правовий режим об'єктів природно-заповідного фонду.....	109
Тема 21 Міжнародно-правова охорона довкілля.....	114
Список рекомендованої літератури.....	119

Тема 1 ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

План

1. Методологія та форми взаємодії людини та суспільства з природним середовищем у різні періоди розвитку цивілізації.
2. Сучасна екологічна криза: причини, наслідки, форми прояву та шляхи подолання.
3. Предмет екологічного права та види еколого-правових відносин.
4. Об'єкти та суб'єкти екологічного права. Екологічна правосуб'єктність.
5. Поняття екологічного права.
6. Метод правового регулювання екологічних відносин.
7. Принципи екологічного права.
8. Система екологічного права.

1. Процес взаємодії суспільства і природи здійснюється на основі певних закономірностей. Перш за все, суспільство не може існувати без природи, оскільки природні блага забезпечують життєдіяльність людини. Оскільки природні ресурси забезпечують життєдіяльність людей, частина з них належить відповідним суб'єктам. Звідси виникає відповідна організаційно–правова форма їх приналежності певним суб'єктам – державі, окремим територіальним громадам, колективам, індивідам тощо.

В Конституції України (ст. 13) закріплені дві такі форми: право власності на природні об'єкти; право користування ними. Можливе існування різних видів власності на природні ресурси та користування ними, але безумовно визначення організаційно–правових форм приналежності природних об'єктів конкретним соціальним суб'єктам є своєрідною формою взаємодії суспільства й природи. В основі такої взаємодії лежать об'єктивні й суб'єктивні фактори. Об'єктивні полягають у тому, що закономірність взаємодії суспільства й природи обумовлює необхідність приналежності природних ресурсів суб'єктам власності. При їх відсутності або невизначеності природне середовище позбавляється підтримки з боку

конкретних власників або користувачів природних об'єктів. Суб'єктивний фактор проявляється в тому, що держава як людська інституція визначає оптимальні форми приналежності природних ресурсів відповідним суб'єктам і закріплює це у законодавчому порядку. Загальновідомо, що природні явища змінюються повільніше, ніж суспільні. Обумовлено це специфікою законів розвитку природи. Тому держава, уособлюючи інтереси суспільства і здійснюючи екологічну функцію, визначає правові форми регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі не лише визначення приналежності природних об'єктів, забезпечення екологічної безпеки, а і їх використання, відтворення й охорони природного середовища

2. Екологічна криза – ситуація, що виникає в екологічних системах внаслідок порушення рівноваги під впливом стихійних природних явищ або внаслідок впливу антропогенних чинників. Екологічна криза засвідчує, що біосфера та її компоненти є досить крихкими структурами. Вони почали інтенсивно руйнуватися під впливом глобального антропогенезу та втрачати сприятливі для людини властивості. Оскільки якість життя людини визначається сукупністю не лише матеріальних, духовних, соціальних, демографічних, але й екологічних компонентів, то в умовах екологічної кризи вона почала знижуватися. Об'єктивний аналіз сучасної економічної ситуації, причин і джерел погіршення екологічного стану природного середовища України, погіршення здоров'я людей, виникнення демографічної кризи став можливим лише кілька років тому завдяки розсекреченню великої кількості архівних матеріалів (соціально–історичних, політичних, партійних, соціально–економічних та ін.) і допоміг чітко визначити основні причини, джерела, динаміку й напрями розвитку екологічної ситуації у межах нашої держави.

Такими причинами виявилися:

1. Екстенсивне використання всіх видів природних ресурсів, що тривало протягом десятиліть, без врахування можливостей природних регіонів до самовідтворення й самоочищення.

2. Довготривале адміністративно–командне концентрування на невеликих площах великої кількості надпотужних хімічних, металургійних, нафтопереробних і військових промислових комплексів та інших «гігантів соціалістичної індустрії», прискорена реалізація гігантоманських планів втручання в природне середовище.

3. Повне нехтування традиціями господарювання, можливостями природи регіонів і інтересами корінного населення.

4. Перехімізація сільського господарства й хибні засади його організації (типу величезних колгоспно–радгоспних господарств).

5. Розгортання меліораційних робіт і їх проведення у величезних обсягах без належних наукових обґрунтувань і ефективних технологій.

6. Повна відсутність об'єктивних довгострокових екологічних експертиз усіх планів і проектів розвитку промислового господарства, енергетики, транспорту протягом повоєнного періоду.

7. Використання на переважній більшості виробництв старих і дуже старих технологій і обладнання, які вже давно потребують заміни.

8. Відсутність ефективно діючих законів щодо охорони природного середовища й підзаконних актів для їх ефективної реалізації.

9. Відсутність постійної об'єктивної інформації широких мас населення про екологічний стан довкілля, причини його погіршення, винуватців забруднень і заходи для поліпшення ситуації.

10. Надзвичайно низький рівень екологічної освіти не лише широких мас населення, а й керівників підприємств, урядових організацій, загальна низька екологічна свідомість і культура.

11. Різке прискорення негативних економічних, соціально–політичних і екологічних процесів в Україні в зв'язку з найбільшою техногенною катастрофою ХХ ст. – аварією на Чорнобильській АЕС.

12. Відсутність дійових економічних стимулів ресурсо- й енергозбереження.

13. Відсутність дійового державного контролю за виконанням законів про охорону природи й системи ефективного покарання за шкоду довкіллю.

3. Екологічне право як галузь права – це сукупність встановлених державою правових норм, що регулюють відносини з приводу охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання та відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки. Екологічне право України є важливою навчальною дисципліною в системі вищих навчальних закладів (юридичних та інших, в яких здійснюється підготовка фахівців екологічного спрямування). Воно має свій предмет, методи правового регулювання, принципи, систему, вчення про інститути та ін.

Екологічне право як навчальна дисципліна вивчає положення екологічного права як галузі права та юридичної науки.

Предмет екологічного права – це суспільні відносини в сфері охорони і поліпшення навколишнього природного середовища, раціонального використання та відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Види екологічних правовідносин:

1. Природоохоронні, які виникають з приводу охорони природних об'єктів: навколишнього природного середовища, природних ресурсів, територій природно-заповідного фонду, природних комплексів, ландшафтів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу тощо

2. Природоресурсові, які виникають з приводу раціонального використання та відтворення природних ресурсів: земель, вод, лісів, надр, атмосфери, фауни, рослин нелісового походження

3. Антропоохоронні, які виникають з приводу охорони життя та здоров'я людини від екологічної небезпеки (ядерної, радіаційної, санітарної, харчової та ін.)

4. Об'єкт екологічного права – це те, з приводу чого виникають екологічні відносини, які врегульовуються екологоправовими нормами. Стаття 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає об'єкти правової охорони навколишнього природного середовища. Об'єкти правової охорони навколишнього природного середовища:

- території і об'єкти природнозаповідного фонду України та об'єкти, визначені відповідно до законодавства України;
- навколишнє природне середовище;
- здоров'я і життя людей від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки.

Види природних ресурсів залежно від вичерпності:

- вичерпні, невичерпні;
- невідновлювані, відновлювані.

Території і об'єкти природно-заповідного фонду України та об'єкти, визначені відповідно до законодавства України. До природно-заповідного фонду належать: 1) природні території та об'єкти – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища; 2) штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Об'єкти природно-заповідного фонду можуть використовуватися лише у законодавчо визначених цілях. Їх охорона забезпечується шляхом

встановлення заповідного режиму, організації систематичних спостережень й досліджень, здійснення державного і громадського контролю, встановлення підвищеної відповідальності та ін. Відповідно до законодавства України об'єктами охорони також вважають курортні й лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні і інші типи територій та об'єктів. Здоров'я і життя людей від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки. Охорона здоров'я і життя людей від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки здійснюється відповідно до норм Конституції України, Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та інших нормативно-правових актів.

Суб'єктами екологічного права є народ України, держава (яка реалізує свої правомочності через відповідні органи державної влади, наділені компетенцією по регулюванню екологічних відносин), територіальні громади (реалізують свої правомочності безпосередньо або через органи місцевого самоврядування), фізичні і юридичні особи, громадські, міжнародні і релігійні об'єднання, іноземні держави та ін.

5. Екологічне право – самостійна галузь права, що регулює відносини у сфері взаємодії суспільства та людини з навколишнім природним середовищем з метою охорони життя та здоров'я громадян, захисту їх екологічних прав і свобод, раціонального природокористування й забезпечення якості навколишнього природного середовища (НПС) на користь теперішнього часу та майбутнього поколінь людей.

Роль і значення екологічного права в правовій системі України визначається його місцем і зв'язками з іншими галузями права. Основними підставами для визначення екологічного права як самостійної комплексної галузі українського права вважається:

– самостійний предмет правового регулювання, яким є охорона навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки та особливих завдань, які не можуть бути

вирішені іншими галузями права (забезпечення права людини на безпечне довкілля, збереження біологічного різноманіття тощо);

- особлива суспільна значущість екологічних правовідносин;
- специфіка об'єктів екологічних відносин, якими є такі найважливіші об'єкти, як земля, надра тощо;
- наявність великої кількості спеціальних законодавчих та інших нормативно–правових актів.

Екологічне право є самостійною але комплексною галуззю права, оскільки складається з трьох частин: природноресурсового, природоохоронного й антропоохоронного права, а так само екологізованих норм інших галузей законодавства.

Отже, екологічне право як галузь права – це сукупність встановлених державою правових норм і правовідносин, спрямованих на охорону навколишнього природного середовища та природних комплексів, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки людини та її оточення.

6. З позиції екологічного права методи правового регулювання розглядаються як встановлені нормами права способи, прийоми і засоби правового впливу на відносини, що виникають у галузі охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання та відтворення природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Ознаки методів екологічного права:

- забезпечують єдність правового регулювання;
- стосуються тільки юридичних норм;
- гарантуються у необхідних випадках засобами державного примусу.

Основні методи екологічного права:

- делегуючий;
- рекомендаційний;
- санкціонуючий;

- імперативний;
- диспозитивний.

7. Види принципів екологічного права:

1) загально–юридичні: законність; гуманність; демократизм; міждержавне співробітництво тощо;

2) спеціально–юридичні: пріоритетність вимог екологічної безпеки; обов’язковість дотримання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів; обов’язковість екологічної експертизи; безоплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності.

8. Система екологічного права – це логічно послідовне розміщення еколого–правових інститутів, що регулюють охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання та відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки. Система екологічного права як галузі права складається із Загальної та Особливої частин. Норми Загальної частини стосуються правового регулювання відносин власності на природні ресурси, природокористування, системи та статусу органів управління та контролю в екологічній сфері, відповідальності за порушення екологічного законодавства та ін. Норми Спеціальної частини врегульовують використання, охорону та по можливості відновлення окремих природних ресурсів, режим територій природнозаповідного фонду, рекреаційних, курортних та лікувально–оздоровчих зон тощо.

Система науки екологічного права та система навчальної дисципліни «Екологічне право України» будуються, в основному, по системі галузі екологічного права. У системі науки екологічного права також виділяється Загальна та Особлива частини.

У Загальній частині досліджуються та аналізуються поняття, предмет, методи, принципи, система екологічного права та інші питання. Особлива

частина науки екологічного права містить дослідження інститутів, проблем окремих підгалузей екологічного права (природоохоронного, природоресурсового, антропоохоронного).

Навчальна дисципліна «Екологічне право України» поділяється на три частини: Загальну, Особливу та Спеціальну.

Тема 2 ДЖЕРЕЛА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ. РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

План

1. Загальна характеристика джерел екологічного права.
2. Конституція України як джерело екологічного права.
3. Закони як джерела екологічного права.
4. Міжнародні договори як джерела екологічного права.

1. Джерела екологічного права – це сукупність нормативно–правових актів, які прийняті компетентними державними органами та вміщують у собі загальнообов’язкові еколого–правові вимоги, норми та правила, що регулюють екологічні суспільні відносини. Система джерел екологічного права вміщує у собі чисельну кількість нормативно–правових актів, які можна поділити й класифікувати за загальноприйнятими критеріями.

Критерії класифікації джерел екологічного права:

- за предметом правового регулювання;
- за юридичною силою;
- за суб’єктами нормотворчості.

2. Конституція України від 28 червня 1996 року має найвищу юридичну силу. Відповідно вона є основним джерелом усіх галузей права, у тому числі й екологічного. Конституційне закріплення екологічних відносин, перш за все, стосується екологічних прав людини, її місця в державі та суспільстві. Потрібно відзначити, що за весь час конституційного розвитку

нашої держави, вперше лише у чинній Конституції України було закріплено положення про визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України). Врегулювання природоресурсових відносин на конституційному рівні передбачається статтями 13 та 14 Конституції України. Так, на підставі ч. 1 ст. 13 Конституції України: «земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією».

Ч. 2 ст. 13 Основного Закону України наділяє кожного громадянина правом користування природними об'єктами відповідно до вимог закону. Важливою конституційною гарантією є норма, яка встановлює, що власність надає не тільки конкретні повноваження, але й зобов'язує, а тому не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству (ч. 3 ст. 13 Конституції України). У цьому контексті держава повинна забезпечувати захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання, виходячи з рівності їх перед законом (ч. 4 ст. 13 Конституції України). Проголошення у ст. 14 Конституції України землі основним національним багатством, що перебуває під охороною держави, створило необхідні умови для зміцнення в Україні законності у сфері земельних відносин, а також зумовило необхідність пошуку нових і вдосконалення існуючих засобів для її забезпечення. Згідно з конституційними положеннями в Україні природні ресурси можуть перебувати у праві власності: по-перше, Українського народу (ст. 13 Конституції України); по-друге, громадян (конкретно на землю) (ст. 14 Конституції України); по-третє, юридичних осіб (конкретно на землю) (ст. 14 Конституції України); по-четверте, держави (конкретно на землю) (ст. 14

Конституції України); по-п'яте, територіальних громад (ст. 142 Конституції України).

3. У правовій державі основним джерелом екологічного права повинен бути закон. Це означає насамперед, що саме в законах мають бути адекватно врегульовані екологічні права й інтереси людини та громадянина, механізм їх забезпечення та захисту, а також має визначатися основний зміст правового регулювання суспільних відносин щодо охорони довкілля, раціонального використання та відтворення природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки. Закон – це засіб закріплення державної екологічної політики. Він приймається Верховною Радою України та є вираженням волі народу у визначенні політики держави в сфері взаємодії суспільства і природи. Таким чином, народ через своїх представників у законодавчому органі має можливість формувати державну екологічну політику. Особливе місце закону в системі джерел екологічного права обумовлене також тим, що всі інші акти як джерела права носять підзаконний характер. Їхній правовий зміст визначається обов'язковістю відповідності вимогам закону. Підзаконні акти прийняті з порушенням цього правила не можуть використовуватися.

Кодекс – систематизований законодавчий акт, що регламентує однорідну сферу суспільних відносин. Він характеризується такими ознаками: має високий рівень упорядкування нормативного масиву; приймається представницьким органом держави в порядку встановленої процедури; є результатом правотворчості діяльності держави; має нормативний характер; регламентує найважливіші питання відповідної сфери суспільних відносин; відрізняється властивим йому предметом (видом суспільних відносин) та методом (способом упорядкування) правового регулювання; породжує юридичні наслідки і займає провідне місце в ієрархії нормативно–правових актів галузі законодавства; має визначену форму та структуру, що передбачає виклад норм за частинами (як правило, загальна та особлива), главами та статтями; містить норми, що закріплюють принципи

відповідної галузі права та відображають її особливості. Значну роль в системі екологічного законодавства відіграють Земельний, Лісовий, Водний кодекси України та Кодекс України про надра.

Природоресурсові кодекси і закони покликані у нашій державі стати інтегруючою основою для розвитку відповідної підгалузі природоресурсового законодавства. Базовими складовими природоохоронного законодавства в Україні є закони України: «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України», «Про оцінку впливу на довкілля», «Про Червону книгу України» та ін.

4. Чинні міжнародні договори, угоди та конвенції у сфері екології, ратифіковані Верховною Радою України – частина національного законодавства України і складові її правової системи. Такими міжнародними нормативно–правовими актами є: Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню моря з суден (1973 р.), Віденська конвенція про охорону озонового шару (1985 р.), Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (1992 р.) тощо.

Тема 3 ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ОСОБИ УКРАЇНИ

План

1. Поняття та класифікація екологічних прав громадян.
2. Право громадян на безпечне для життя та здоров'я довкілля.
3. Право громадян на відшкодування шкоди.
4. Право громадян на одержання екологічної інформації.
5. Поняття та класифікація екологічних обов'язків громадян.
6. Гарантії реалізації екологічних прав громадян.

1. Екологічні права громадян – це закріплена в законі і гарантована правом сукупність юридичних можливостей та засобів, які дозволяють

задовольняти потреби громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки.

Найбільш повний перелік екологічних прав громадян міститься у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», який уперше закріпив екологічні права та обов'язки громадян як правову категорію.

2. Право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля належить до основних (фундаментальних), природних прав і закріплене в ст. 50 Конституції України. У статті 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» йдеться про безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище, поряд із цим зазначене право міститься у міжнародних правових актах. Дане право притаманне людині з моменту її народження, незалежно від розсуду державних органів. Це фактично право кожного громадянина вимагати дотримання еколого–правових приписів, якому відповідає обов'язок кожного і держави по його забезпеченню.

Право людини на безпечне навколишнє природне середовище являє собою юридичну можливість проживати в навколишньому природному середовищі, яке не заподіює шкоди її здоров'ю і життю, а у випадку порушення цього права – вимагати його захисту у встановленому законодавством порядку.

У законодавстві, на жаль, не визначені повною мірою критерії безпечного середовища. Але саме визначення поняття «безпечне» вказує на те, що основним критерієм є відсутність небезпеки, де екологічно небезпечним вважається такий «стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей» (ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля за своїм характером – пасивне право, бо підставою для його виникнення є норма закону, а тому суб'єктові не обов'язково вступати у відповідні відносини.

3. Право громадян на відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права на безпечне довкілля, – це активне право особи, яке реалізується шляхом звернення до суду з позовом до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди не лише здоров'ю, а й майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Питання, пов'язані з відшкодуванням шкоди, вимагають точного економічного розрахунку, гармонійної взаємодії в правовому регулюванні відшкодування екологічної шкоди загальних принципів і вимог цивільного законодавства з особливими підходами, що повинні відображати специфіку природних явищ, складні природні механізми взаємодії цих явищ і предметів природи, впливу на здоров'я людини, змін природних умов.

Відповідно до ст. 69 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації у повному обсязі. Особи, яким заподіяно таку шкоду, мають право на відшкодування неодержаних прибутків за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням.

4. Відповідно до п. е ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» право громадян на одержання екологічної інформації розглядається як вільний доступ до інформації про стан навколишнього середовища та вільне отримання, використання, поширення та збереження такої інформації, за винятком обмежень,

встановлених законом. Це право регламентується низкою нормативно–правових актів.

Екологічна інформація – це будь–яка інформація в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи іншій матеріальній формі, зокрема, про таке: стан навколишнього природного середовища чи його об'єктів – землі, вод, надр, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу та рівні їх забруднення; біологічне різноманіття і його компоненти, включаючи генетично видозмінені організми та їх взаємодію із об'єктами навколишнього природного середовища; джерела, фактори, матеріали, речовини, продукцію, енергію, фізичні фактори (шум, вібрацію, електромагнітне випромінювання, радіацію), які впливають або можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей; загрозу виникнення та причини надзвичайних екологічних ситуацій, результати ліквідації цих явищ, рекомендації щодо заходів, спрямованих на зменшення їх негативного впливу на природні об'єкти та здоров'я людей; екологічні прогнози, плани і програми, заходи, у тому числі адміністративні, державну екологічну політику, законодавство про охорону навколишнього природного середовища; витрати, пов'язані зі здійсненням природоохоронних заходів за рахунок фондів охорони навколишнього природного середовища, інших джерел фінансування, економічний аналіз, проведений у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля.

Основними джерелами такої інформації є дані моніторингу довкілля, кадастрів природних ресурсів, реєстри, автоматизовані бази даних, архіви, а також довідки, що видаються уповноваженими на те органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, окремими посадовими особами.

5. Юридичні обов'язки поряд з нормами–принципами і юридичною відповідальністю виступають необхідним компонентом оптимальної взаємодії держави і особистості, без яких неможливі ні збалансована правова

система, ні ефективне правове регулювання, ні чіткий правопорядок, ні інші становища і прояви суспільного життя. Вони – умова нормального функціонування конституційних інститутів, управління похідними процесами, підтримки стійкості і стабільності в суспільстві, законна перешкода на шляху свавілля, хаосу, неорганізованості, всього деструктивного і того, що заважає нормальному розвитку суспільства.

Загальні екологічні обов'язки громадян закріплені у Конституції України (ст. 66) та в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 12).

6. Гарантії екологічних прав людини і громадянина – це умови, засоби, методи та механізми, за допомогою яких здійснюється реалізація кожною людиною і громадянином прав і свобод у галузі охорони довкілля, раціонального природокористування та забезпечення екологічної безпеки.

В юридичній літературі розрізняють наступні види гарантій екологічних прав: економічні, політичні, духовні, юридичні, міжнародно–правові. Економічні гарантії екологічних прав громадян – це сукупність умов реалізації та засобів захисту екологічних прав громадян, що дозволяє створити систему стимулів і пільг природокористувачам, які дотримуються норм екологічного законодавства, використовують природозахисні технології, а також дозволяє органам державної влади виділяти необхідні кошти на природоохоронні потреби. Під політичними гарантіями реалізації екологічних прав громадян розуміється міжнародна і внутрішня політика держави, яка спрямована на розвиток основних інститутів громадського суспільства, створення можливостей для населення брати участь в управлінні державою за допомогою утворення екологічних партій та сприяння розвитку громадського екологічного руху.

У структуру юридичних гарантій включаються міжнародно–правові, конституційно–правові, адміністративно–правові, цивільно–правові та інші галузеві засади реалізації і способи захисту прав людини та громадянина. В

Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року, немає положень про екологічні права людини. Їх захист здійснюється опосередковано, через охорону інших прав і свобод. Дана обставина має важливе значення щодо захисту екологічних прав громадян на внутрішньодержавному рівні. Ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» встановлює гарантії екологічних прав громадян.

Тема 4 ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

План

1. Основні функції управління у сфері природокористування й охорони навколишнього природного середовища.
2. Державний моніторинг довкілля.
3. Система нормативів і стандартів у сфері природокористування й охорони навколишнього природного середовища.
4. Юридичні вимоги щодо інформації про стан навколишнього природного середовища.
5. Короткострокові та довгострокові екологічні прогнози.
6. Правове регулювання ведення кадастрів природних ресурсів.
7. Державний облік об'єктів і речовин, що негативно впливають на стан навколишнього природного середовища.

1. Під функціями управління у сфері природокористування та охорони довкілля необхідно розуміти основні напрями (або основні види) діяльності органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань по забезпеченню організації раціонального використання природних ресурсів, їх відтворення та захисту, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Функції управління — це напрями організаційно–правового впливу на суспільні відносини у сфері природокористування та охорони довкілля. Вони становлять зміст управління у відповідній сфері. До таких функцій належать: просторово–територіальний устрій природних ресурсів (землеустрій, лісоустрій тощо); моніторинг довкілля; кадастри природних ресурсів; екологічна експертиза; екологічний контроль; екологічні стандарти та нормативи

2. Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 20, 22) передбачено створення державної системи моніторингу довкілля (далі – ДСМД) та проведення спостережень за станом навколишнього природного середовища, рівнем його забруднення. Виконання цих функцій покладено на Міністерство енергетики та захисту довкілля та інші центральні органи виконавчої влади, які є суб'єктами державної системи моніторингу довкілля, а також підприємства, установи та організації, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану довкілля.

Кожний із суб'єктів ДСМД здійснює моніторинг тих об'єктів довкілля, що визначаються Положенням про державну систему моніторингу довкілля та порядками і положеннями про державний моніторинг окремих складових довкілля.

3. Система екологічних нормативів і стандартів зумовлюється практичними потребами у їх використанні та вирішення завдань охорони довкілля. У ст. 33 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» міститься наступна система екологічних нормативів: нормативи, що встановлюють гранично допустимі викиди та скиди у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин; нормативи, що встановлюють рівні допустимого шкідливого впливу на нього фізичних та біологічних факторів; нормативи використання природних ресурсів; нормативи гранично допустимих концентрацій забруднюючих

речовин у навколишньому природному середовищі; та інші екологічні нормативи.

Нормативи спеціального використання природних ресурсів мають форму лімітів, квот, нормативів спеціального використання.

4. Інформація про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) – це будь-яка інформація в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи іншій матеріальній формі про:

- стан навколишнього природного середовища чи його об'єктів – землі, вод, надр, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу та рівні їх забруднення;

- біологічне різноманіття і його компоненти, включаючи генетично видозмінені організми та їх взаємодію із об'єктами навколишнього природного середовища;

- джерела, фактори, матеріали, речовини, продукцію, енергію, фізичні фактори (шум, вібрацію, електромагнітне випромінювання, радіацію), які впливають або можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей;

- загрозу виникнення і причини надзвичайних екологічних ситуацій, результати ліквідації цих явищ, рекомендації щодо заходів, спрямованих на зменшення їх негативного впливу на природні об'єкти та здоров'я людей;

- екологічні прогнози, плани і програми, заходи, в тому числі адміністративні, державну екологічну політику, законодавство про охорону навколишнього природного середовища;

- витрати, пов'язані із здійсненням природоохоронних заходів за рахунок фондів охорони навколишнього природного середовища, інших джерел фінансування, економічний аналіз, проведений у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля.

Основними джерелами такої інформації є дані моніторингу довкілля, кадастрів природних ресурсів, реєстри, автоматизовані бази даних, архіви, а

також довідки, що видаються уповноваженими на те органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, окремими посадовими особами.

5. Екологічне прогнозування – це урегульована екологічним законодавством діяльність спеціально уповноважених суб'єктів права, спрямована на підготовку та проведення екологічних прогнозів у галузі використання та відтворення природних ресурсів та забезпечення сприятливого стану навколишнього природного середовища й екологічної безпеки.

Екологічне прогнозування поділяється на короткострокове (до 5 років) та довгострокове (до 25 років). Як зазначено в ч. 4 ст. 22 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», спеціально уповноважені державні органи разом з відповідними науковими установами забезпечують організацію короткострокового та довгострокового прогнозування змін навколишнього природного середовища. Зазначені зміни повинні ураховуватися при розробці та виконанні програм і заходів по економічному та соціальному розвитку держави, в тому числі по охороні навколишнього природного середовища, використанню та відновленню природних ресурсів та забезпеченню екологічної безпеки.

6. Кадастри природних ресурсів — систематизований звід даних, що включає якісне та кількісне описання об'єктів та явищ, у ряді випадків з їх економічною оцінкою, містить фізико–географічну характеристику, класифікацію, дані про динаміку, ступінь вивченості та еколого–соціально–економічну оцінку з прикладенням картографічних та статистичних матеріалів.

Екологічним законодавством передбачається ведення таких видів кадастрів: державний земельний кадастр (гл. 34 ЗК України); державний водний кадастр (ст. 28 ВК України); державний кадастр родовищ і проявів корисних копалин (ст. 43 КУпН); державний лісовий кадастр (гл. 9 ЛК

України); державний кадастр тваринного світу (ст. 56 Закону України «Про тваринний світ»); державний кадастр рослинного світу (ст. 38 Закону України «Про рослинний світ»); державний кадастр територій та об'єктів природно–заповідного фонду (розд. VIII Закону України «Про природно–заповідний фонд»); державний кадастр природних територій курортів України (ст. 36 Закону України «Про курорти»); містобудівний кадастр населених пунктів (Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності»).

7. Об'єкти, що шкідливо впливають або можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища, види та кількість шкідливих речовин, що потрапляють у навколишнє природне середовище, види й розміри шкідливих фізичних та біологічних впливів на нього підлягають державному обліку.

Підприємства, установи та організації проводять первинний облік у галузі охорони навколишнього природного середовища і безоплатно подають відповідну інформацію органам, що ведуть державний облік у цій галузі.

Збір, обробка і подання відповідним державним органам зведеної статистичної звітності про обсяги викидів, скидів забруднюючих речовин, використання природних ресурсів, виконання завдань по охороні навколишнього природного середовища та іншої інформації, ведення екологічних паспортів здійснюється в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Тема 5 ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ

План

1. Особливості права власності на природні ресурси та комплекси. Основні ознаки та визначення поняття права власності на природні ресурси та комплекси.

2. Конституційні засади права власності на природні ресурси. Право власності на природні об'єкти в природноресурсових кодексах.

3. Право державної, комунальної та приватної власності на природні ресурси.

4. Підстави, порядок та особливості виникнення права державної, комунальної та приватної власності на природні ресурси.

1. Право володіння природним ресурсом – це юридично закріплена можливість фактичного панування власника над конкретним природним ресурсом. Володіння природними ресурсами безпосередньо пов'язане з волевиявленням власника. Дане повноваження надає право власнику вирішувати долю належного йому природного ресурсу.

Право користування природним ресурсом – це юридично забезпечена можливість власника здобувати з визначеного природного ресурсу, що належить йому, його корисні властивості для задоволення своїх особистих майнових потреб. Головною умовою користування природними ресурсами є додержання норм законодавства про охорону довкілля.

Право розпорядження природними ресурсами – це юридично забезпечена можливість визначати юридичну і фактичну долю природного об'єкта, включаючи його відчуження.

2. Положення про захист і охорону права власності на природні ресурси закріплені на конституційному рівні, а також в цивільному та екологічному законодавстві. Захист права власності на природні ресурси – це сукупність передбачених законодавством засобів, що застосовуються у зв'язку із вчиненням правопорушення щодо права власності, з метою відновлення та охорони майнових інтересів власника природних ресурсів.

Згідно з ч. 4 ст. 13 Конституції України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є

непорушним. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом (ст. 41 Конституції України).

3. Законодавством передбачено три форми власності на природні ресурси: державну, комунальну, приватну.

1) Право державної власності являє собою сукупність правових норм, що закріплюють і охороняють належність природних ресурсів народу України в особі обраного ним представницького органу державної влади, а також встановлюють порядок придбання, використання та відчуження державної власності.

Особливістю державної власності на природні ресурси є те, що в цьому випадку вона виступає у вигляді виняткової власності народу України (ст. 4 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»). Це означає, що на природні ресурси, проголошені виключною власністю народу, у держави є лише компетенція по управлінню цими ресурсами в загальнонародних інтересах.

Об'єктами права державної власності є: землі України (ст. 84 ЗК), ліси України (ст. 8 Лісовий кодекс України), води (водні об'єкти) (ст. 6 Водного кодексу України) та надра (ст. 4 Кодексу про надра), об'єкти тваринного світу (ст. 5 ЗУ «Про тваринний світ»), рослинний світ, території природних заповідників, заповідні зони біосферних заповідників, землі та інші природні ресурси, надані національним природним паркам (ст. 4 ЗУ «Про природно-заповідний фонд»).

2) Право комунальної власності на природні ресурси – це сукупність норм, що встановлюють правові підстави виникнення, користування та розпорядження природними об'єктами територіальних громад населених пунктів, а саме міст, сіл та селищ.

Об'єктами права комунальної власності є: усі землі в межах населених пунктів, крім земель приватної та державної власності, а також земельні ділянки за їх межами, на яких розташовані об'єкти комунальної власності (ст. 83 ЗК України), ліси в межах населених пунктів, крім лісів, що перебувають у державній або приватній власності (ст. 9 ЛК України), об'єкти тваринного світу, які утримуються (зберігаються) підприємствами, установами та організаціями комунальної форми власності (ст. 6 ЗУ «Про тваринний світ»), об'єкти природно–заповідного фонду.

Кодекс України про надра прямо не закріплює права комунальної власності, однак у ст. 4 закріплюється, що народ України здійснює право власності на надра через місцеві ради.

Водний кодекс України теж не оперує поняттям комунальної власності на водні об'єкти, однак вона фактично може виникнути стосовно земель водного фонду і відповідного водного об'єкта на них відповідно до ст. 59 Земельного кодексу України.

3) Особливою та новою формою власності на природні ресурси є право приватної власності.

Право приватної власності являє собою правовий інститут, що закріплює індивідуальну належність природних об'єктів, тобто право приватної власності юридично закріплює власність громадян та юридичних осіб як економічну категорію, що охоплює всі форми індивідуалізованого привласнення.

Суб'єктами права приватної власності на природні ресурси та комплекси є громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, юридичні особи, у тому числі іноземні, іноземні держави.

Екологічне законодавство встановлює право приватної власності не лише на земельні ділянки, а і на ліси, водні об'єкти, тваринний світ, об'єкти природно–заповідного фонду.

4. Підставою виникнення права власності на природні ресурси вважається юридичний факт набуття права володіння, користування та розпорядження конкретним природним ресурсом. Відповідно до ст. 328 Цивільного кодексу України право власності набувається на підставах, що не заборонені законом, зокрема із правочинів. Воно вважається набутим правомірною, якщо інше прямо не впливає із закону або незаконність набуття права власності не встановлена судом. Громадяни України набувають право власності на природні ресурси на підставі: придбання за договором купівлі–продажу, ренти, дарування, міни, іншими цивільноправовими угодами; безоплатної передачі із державної і комунальної власності; приватизації; паювання; прийняття спадщини. В Україні іноземні громадяни та особи без громадянства також можуть набувати право приватної власності на природні ресурси.

Підставами зазначеного є укладання цивільно–правових договорів (купівлі–продажу, ренти, дарування, міни тощо); викуп земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві власності; прийняття спадщини. Проте відповідно до норм чинного законодавства України не усі природні ресурси можуть перебувати у приватній власності іноземних осіб та осіб без громадянства.

Тема 6 ПРАВО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

План

1. Загальна характеристика та зміст права природокористування. Основні принципи природокористування.
2. Об'єкти та суб'єкти права природокористування.
3. Правова класифікація видів природокористування.

4. Підстави та порядок виникнення права природокористування, зупинення, зміни права природокористування.

1. Проблеми щодо забезпечення раціонального та безпечного використання природних ресурсів вимагають глобального об'єднання зусиль усіх держав світу. Стійке використання природних ресурсів повинно задовольняти потреби не тільки теперішнього часу, але й майбутніх поколінь. Відносини з раціонального та безпечного природокористування здійснюються людством протягом усієї діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів.

Метою їх реалізації є: а) досягнення найбільш ефективного використання природних ресурсів; б) запобігання погіршенню якості природних ресурсів; в) запобігання забрудненню місцезнаходження природних ресурсів; г) мінімізація шкідливого впливу природних факторів і технологічних процесів використання природних ресурсів на здоров'я людини. Безпека природокористування передбачає здорові та безпечні умови не тільки для працівників добувних галузей, але й для інших осіб, на яких може негативно подіяти погіршення стану навколишнього природного середовища внаслідок нераціонального використання природних ресурсів.

Природні ресурси відіграють провідну роль в соціально-економічному розвитку України на сучасному етапі. Природокористування – це використання корисних властивостей природних об'єктів (ресурсів), навколишнього природного середовища в цілому з метою задоволення різноманітних потреб людини та забезпечення її життєдіяльності. Використання природних ресурсів регламентується правовими нормами.

Використання природних ресурсів громадянами, підприємствами, установами та організаціями повинно здійснюватися з дотриманням обов'язкових екологічних вимог: а) раціонального і економного використання природних ресурсів на основі широкого застосування новітніх ресурсозберігаючих технологій; б) здійснення заходів щодо попередження

псування, забруднення, виснаження природних ресурсів та негативного впливу на стан навколишнього природного середовища; в) здійснення науково–обґрунтованих заходів щодо відтворення відновлюваних природних ресурсів; г) застосування біологічних, хімічних та інших методів поліпшення якості природних ресурсів, які забезпечують охорону навколишнього природного середовища, ресурсозбереження і безпеку здоров'я населення; д) збереження територій та об'єктів природно–заповідного фонду, а також інших територій, що підлягають особливій охороні; е) здійснення підприємницької діяльності без порушення екологічних прав інших осіб (ст. 40 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Принципи права природокористування:

- похідність права користування природними ресурсами від права власності на них
- цільове і раціональне природокористування
- платність спеціального природокористування
- відтворення природних ресурсів
- лімітування природокористування
- ліцензування природокористування

2. Суб'єкти права природокористування: юридичні особи, фізичні особи – громадяни України; іноземні громадяни; особи без громадянства; підприємства, установи, організації; суб'єкти права орендного природокористування; іноземні підприємства, установи, організації; іноземні держави; громадські об'єднання; військові формування; релігійні організації; міжнародні організації.

Суб'єктами права природокористування можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Необхідною передумовою набуття права природокористування є правосуб'єктність – наявність правоздатності та дієздатності. Закон встановлює різницю між суб'єктами права природокористування залежно від підстав його виникнення. Суб'єктом права

загального природокористування може бути будь-яка людина, оскільки вона відповідно до законодавства має право користуватися землею, водами, лісами тощо. В межах права загального користування людина може користуватися природними ресурсами лише для задоволення власних потреб, а не для підприємницької діяльності. На відміну від права загального природокористування, суб'єктами якого можуть бути тільки громадяни, право спеціального природокористування набувається поряд з фізичними і юридичними особами. Суб'єктами права орендного природокористування є орендодавець та орендар.

3. Правова класифікація видів природокористування ґрунтується на суттєво важливих ознаках, які виявляють головний їх зміст. Для кожного природокористування основною такою ознакою є вид природного об'єкта, який перебуває в користуванні власника або орендаря. Вид природного об'єкта як складової частини фонду природних ресурсів визначає найбільш важливі особливості і відповідного природокористування. При цьому різновид природних об'єктів має подвійне значення: по-перше, розмежовує природокористування за їх природними властивостями, ступенем правового регулювання (на загальнодоступне і регламентоване) і, по-друге, визначає специфічний порядок виникнення, зміни і припинення кожного виду природокористування, прав та обов'язків його суб'єктів. Тому виникає необхідність диференціації природокористування насамперед на такі види: землекористування, водокористування, лісокористування, користування рослинним і тваринним світом (крім лісів) тощо. У свою чергу ці види природокористування диференціюються за об'єктом права користування: користування землями сільськогосподарського призначення, користування землями житлової та громадської забудови, користування водами (поверхневими і підземними) тощо.

Особливості конкретного виду природокористування залежать також від суб'єкта, який наділений певними правомочностями і обов'язками. Таким

чином, класифікація видів природокористування здійснюється одночасно за їх об'єктами і суб'єктами. Єдність цих двох факторів відображає основні правові характеристики кожного виду природокористування. Конкретизація основної мети природокористування стосовно різних його суб'єктів приводить до подальшої класифікації видів природокористування на підвиди. Відповідно до об'єкта і суб'єкта природокористування можна розмежувати на право організацій, підприємств, установ і право користування природними об'єктами громадян.

Диференціація природокористування можлива і залежно від інших критеріїв: первинності і вторинності, загального, спільного і відособленого користування природними об'єктами.

Загальне природокористування характеризується тим, що воно може здійснюватися без спеціального дозволу в кожному окремому випадку з боку компетентних державних органів і підприємств, установ, організацій, за якими природні об'єкти закріплені в користування. Це право виникає із законів або інших нормативних актів, що регулюють природокористування. При цьому законодавством України гарантується право загального використання природних об'єктів для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних тощо) безкоштовно, без закріплення цих ресурсів за окремими особами і надання відповідних дозволів, за винятком обмежень, передбачених законодавством.

Спеціальне природокористування здійснюється з дозволу компетентних державних органів або комунальних чи приватних власників природних об'єктів, коли вони надаються у відособлене користування.

Суб'єктом первинного або вторинного природокористування є особа, правомочність якої по використанню природного об'єкта похідна безпосередньо від права власності.

У вторинного природокористувача є ряд прав, і він має відповідні обов'язки щодо первинного. Вторинне природокористування виникає

шляхом укладення договору первинного з вторинним природокористувачем, а також згідно з рішенням відповідних державних органів, але за згодою первинного природокористувача.

Природокористування може бути тимчасовим, відособленим, спільним і загальним. Але закон неоднозначно визначає поняття різних видів природокористування.

Загальним природокористуванням є таке, коли користування природним об'єктом є доступним певною метою усім особам, коло яких не обмежене і вони не пов'язані взаємними правами і обов'язками. Для виникнення права користування тут не вимагається спеціального дозволу. Але саме це право досить визначене, бо межі і дозволені засоби можливого здійснення такого права відомі. Об'єкти цього природокористування не закріплюються за конкретними природокористувачами за винятком випадків тимчасового користування, а перебувають в управлінні відповідних органів, підприємств і організацій, які нарівні з іншими суб'єктами користуються ними.

Важливою умовою користування об'єктами природи є строки користування ними. Вони поділяються на постійні і тимчасові. Постійним визнається природокористування без заздалегідь установленого строку. Тимчасове користування може бути короткостроковим (до трьох років) і довгостроковим — від трьох до двадцяти п'яти років, а при орендному землекористуванні — до 50 років. У разі виробничої необхідності ці строки можуть бути продовжено на період, що не перевищує одного строку відповідно короткострокового або довгострокового тимчасового природокористування. Конкретні строки тимчасового користування водами, надрами, лісами, тваринним світом тощо визначаються відповідними кодексами і законами про природні ресурси.

Наведена класифікація видів права природокористування не є вичерпною. Можна говорити про поступове формування і такого виду, як

право духовного природокористування (для задоволення естетичних потреб у спілкуванні людини з природою).

Відомі також громадські та індивідуальні види природокористування, промислове і сільськогосподарське природокористування. В умовах ринкових відносин виникає і комерційний вид природокористування. Однак в основу цього покладена не диференціація відповідних видів (підвидів) природокористування за умовами, які визначають його головний правовий зміст, а групування видів природокористування за загальними ознаками позитивного або негативного характеру, виокремленими з науковою або практичною метою.

4. Головними підставами виникнення права природокористування є юридичні дії, які повинні бути правомірними, що залежать від об'єкта природи, суб'єкта екологічного відношення, виду природокористування тощо. Правомірні дії як підстава виникнення і продовження права природокористування можна поділити на дві основні групи: юридичні вчинки й індивідуальні акти.

Юридичний вчинок як правомірна дія є підставою здійснення загальнодоступного природокористування.

Індивідуальні акти як підстава виникнення права природокористування являють собою складну юридичну сполуку, що означає:

- клопотання/заява особи про надання їй у користування або у власність природного об'єкта (його частини) для вилучення з нього корисних властивостей або якостей;
- видання рішення (постанови) компетентних державних органів;
- відведення на місцевості природного об'єкта;
- видача відповідного документа, який засвідчує право користування даним природним об'єктом..

Зміна права природокористування не означає припинення (повністю або частково) даного права, воно стосується лише самого змісту права

користування, тобто змінює його мету, характер, а значить і правомочності природокористувача.

Кожний вид права природокористування має свій, визначений законом порядок припинення, зупинення або змін, який залежить від самої підстави припинення, зупинення або зміни і значною мірою від різновиду природних об'єктів.

Припинення права спеціального природокористування здійснюється в порядку, який передбачено законодавством. Загальною для всіх видів спеціального природокористування умовою припинення прав на використання природним об'єктом є:

- відпала необхідність в експлуатації природного ресурсу;
- закінчення строку користування;
- ліквідація організації природокористувача;
- вилучення природного ресурсу із використання за рішенням компетентного державного органа з метою передачі його у використання іншому природокористувачу;
- порушення правил цільового використання природного ресурсу.

Також підставою припинення права природокористування є розірвання договору про тимчасове користування природним об'єктом, у тому числі і на умовах оренди. Воно є умовною підставою припинення того чи іншого права природокористування, бо для його дострокового розірвання необхідна наявність порушень умов договору з боку орендаря або орендодавця.

Тема 7. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

План

1. Економіко–правовий механізм природокористування та охорони довкілля: поняття та складові

2. Основні засади фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища
3. Плата за спеціальне використання природних ресурсів
4. Екологічний податок

1. Розвиток суспільства на сучасному етапі настійно вимагає збалансованого підходу до вирішення не лише економічних та соціальних, а й екологічних проблем. Останні нерозривно пов'язані з чітким визначенням місця і ролі економічних інтересів людей та їх синхронізацією з екологічними нормативами.

Це можливо лише шляхом комбінації заходів адміністративно-правового впливу на природокористувачів та заходів економічного регулювання природокористування і охорони навколишнього природного середовища.

Поєднання адміністративних і економічних методів забезпечення охорони довкілля та раціонального природокористування – основний напрямок оптимізації економіко-правового механізму в зазначеній сфері.

Економічні заходи забезпечення охорони навколишнього природного середовища згідно із Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 41), зокрема, передбачають: визначення джерел фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; встановлення лімітів використання природних ресурсів, викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та розміщення відходів; встановлення нормативів плати і розмірів платежів за використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, розміщення відходів та інші види шкідливого впливу; надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними маловідхідних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних

видів енергії; здійснення інших ефективних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища.

Економічний механізм, включений до системи правового регулювання екологічних відносин, виконує ряд важливих функцій. Він спрямований у першу чергу на економічне забезпечення природокористування і охорони довкілля. Це одна з його головних функцій, яка реалізується шляхом послідовного здійснення всіх необхідних заходів, що забезпечують охорону довкілля.

2. Фінансування галузі екології – це діяльність, пов'язана із грошовим забезпеченням реалізації заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання та відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки. Відповідно до ст. 42 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» в Україні фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища здійснюється за рахунок Державного бюджету України, республіканського бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ та організацій, фондів охорони навколишнього природного середовища, добровільних внесків та інших коштів. Для фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища утворюються Державний, республіканський Автономної Республіки Крим та місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища (ч. 1 ст. 47 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). Згідно із п. 2 Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2006 року № 4621 в нашій державі з метою фінансування природоохоронних заходів та заходів, пов'язаних з раціональним використанням і збереженням природних ресурсів, створено Державний фонд охорони навколишнього природного середовища. Він є складовою частиною Державного бюджету України.

3. Платність є одним з основних принципів природокористування. Вона реалізується передовсім шляхом встановлення зборів у сфері природокористування і тісно пов'язана з включенням певної частини природних ресурсів у ринковий товарообіг.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» розрізняє три види зборів – за спеціальне використання природних ресурсів, за забруднення навколишнього природного середовища, за погіршення якості природних ресурсів. У законодавстві кожен з цих видів зборів поділяється на підвиди.

Принципи формування системи платежів за спеціальне використання всіх природних ресурсів визначені Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 43). Зокрема встановлено, що нормативи плати в зазначеній сфері мають визначатися з урахуванням їх поширеності, якості, можливості відтворення, доступності, комплексності, продуктивності, місцезнаходження переробки і утилізації відходів та інших факторів.

Відносини щодо збору за спеціальне використання більшості природних ресурсів регулюються переважно відповідними поресурсовими законодавчими актами. У той же час відносно деяких природних ресурсів діють спеціальні нормативні акти.

Тема 8 ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

План

1. Поняття, функції юридичної відповідальності за екологічні правопорушення.
2. Підстави юридичної відповідальності за екологічні правопорушення.
3. Юридичний склад екологічного правопорушення.

4. Застосування дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності за екологічні правопорушення. Особливості застосування цивільно–правової відповідальності за порушення екологічного законодавства.

1. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення – це сукупність правових засобів, встановлених законодавством (адміністративним, кримінальним, цивільним, трудовим, фінансовим та іншим), які застосовуються у випадках порушення вимог охорони довкілля та екологічної безпеки населення, умов та режиму використання природних ресурсів, заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу.

Можна виділити такі функції юридичної відповідальності за екологічні правопорушення:

- забезпечувальна – забезпечує охорону і збереження належного стану навколишнього природного середовища, окремих його компонентів;
- превентивна – виявляється в попередженні нових правопорушень, їх профілактиці;
- компенсаційна – спрямована на поновлення порушеного стану природного середовища, відшкодування шкоди, заподіяної відповідним природним ресурсам, об'єктам чи умовам;
- стимулююча – стимулює виконання і додержання вимог екологічного законодавства всіма громадянами та юридичними особами незалежно від форм власності;
- виховна – є засобом виховання людей, підвищення їх екологічної культури, формує у громадян впевненість в стабільності існуючого правопорядку, у захищеності їх екологічних прав та інтересів;
- каральна – полягає в обмеженні прав і свобод правопорушника або покладенні на нього додаткових обов'язків, настанні негативних наслідків. Застосування санкцій, зрештою, фокусується на покаранні осіб, винних у

вчиненні екологічних правопорушень, відшкодуванні заподіяної шкоди та відновленні попереднього стану відповідних природних компонентів.

2. Підставою юридичної відповідальності в галузі екології є екологічне правопорушення. Екологічне правопорушення – це винна протиправна дія або бездіяльність, яка порушує норми екологічного законодавства та наносить шкоду навколишньому природному середовищу і здоров'ю громадян. Відповідно до ч. 2 ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища несуть особи, винні у: 1) порушенні прав громадян на екологічно безпечне навколишнє природне середовище; 2) порушенні норм екологічної безпеки; 3) порушенні вимог законодавства України при проведенні екологічної експертизи, в тому числі поданні завідомо неправдивого експертного висновку; 4) невиконанні вимог державної екологічної експертизи; 5) фінансуванні, будівництві і впровадженні у виробництво нових технологій і устаткування без позитивного висновку державної екологічної експертизи; 6) порушенні екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні в дію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів; 7) допущенні наднормативних, аварійних та залпових викидів і скидів забруднюючих речовин й інших шкідливих впливів на навколишнє природне середовище; 8) перевищенні лімітів та порушенні інших вимог використання природних ресурсів; 9) самовільному спеціальному використанні природних ресурсів; 10) порушенні строків внесення зборів за використання природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища; 11) невжитті заходів щодо попередження та ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище; 12) невиконанні розпоряджень органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, та вчиненні опору їх

представникам; 13) порушенні природоохоронних вимог при зберіганні, транспортуванні, використанні, знешкодженні та захороненні хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних радіоактивних речовин та відходів; 14) невиконанні вимог охорони територій та об'єктів природно–заповідного фонду та інших територій, що підлягають особливій охороні, видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України; 15) відмові від надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища, а також про джерела забруднення, у приховуванні випадків аварійного забруднення навколишнього природного середовища або фальсифікації відомостей про стан екологічної обстановки чи захворюваності населення; 16) приниженні честі і гідності працівників, які здійснюють контроль в галузі охорони навколишнього природного середовища, посяганні на їх життя і здоров'я.

3. Екологічні правопорушення мають різну природу, різний рівень суспільної шкідливості (небезпеки). Крім того, інститут юридичної відповідальності за екологічні правопорушення має комплексний характер. Незважаючи на відмінність між ними, екологічні правопорушення мають низку спільних юридичних ознак, через які можна розкрити зміст екологічного правопорушення як підстави для застосування екологічних санкцій. Ця сукупність ознак формує склад екологічного правопорушення. До них належать об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона правопорушення.

Об'єкт екологічного правопорушення. Об'єктом екологічного правопорушення виступає сукупність суспільних відносин з приводу охорони навколишнього природного середовища, а також окремих її компонентів, що врегульовані нормами екологічного законодавства. Такі відносини виникають при здійсненні повноважень раціонального природокористування, власності на природні ресурси, забезпечення екологічної безпеки населення.

Об'єктивна сторона екологічного правопорушення передбачає з три елементи:

- протиправність поведінки, тобто те або інше діяння є протиправним лише в тому разі, якщо воно передбачене відповідною еколого–правовою нормою;
- фактичне заподіяння або реальна загроза заподіяння екологічної шкоди;
- причинний зв'язок між протиправною поведінкою і завданою екологічною шкодою або реальною загрозою заподіяння шкоди.

Суб'єктом екологічного правопорушення можуть бути фізичні та юридичні особи, що вчинили правопорушення, пов'язані зі здійсненням природокористування, охороною навколишнього природного середовища і забезпеченням екологічної безпеки населення. Суб'єктами екологічного правопорушення поряд із громадянами України виступають також іноземні громадяни та особи без громадянства.

Суб'єктивна сторона екологічного правопорушення характеризується наявністю такого чинника як вина. Вина являє собою внутрішнє, психічне ставлення особи до вчиненого діяння, що може виявлятися як у дії, так і в бездіяльності. Закон передбачає дві форми вини: намір і необережність. Навмисним є екологічне правопорушення, за якого особа передбачає настання негативних наслідків своєї поведінки і бажає (прямий намір) або свідомо припускає (непрямий намір) їх настання. Необережність буває двох видів: злочинна самовпевненість і злочинна недбалість. Самовпевненість виявляється тоді, коли особа, роблячи екологічні правопорушення, передбачає суспільно шкідливі наслідки свого діяння, але легковажно розраховує на те, що такі наслідки не настануть. Недбалість настає, коли особа не передбачає настання суспільно шкідливих наслідків, хоча мала і могла їх передбачати.

4. Цивільна відповідальність за порушення екологічного законодавства передбачає, що шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації в повному обсязі. Особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування неoderжаних прибутків за час, необхідний для відновлення якості довкілля, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням.

Кримінальна відповідальність за екологічні злочини – це найсуворіший вид відповідальності. Він конкретизується у розділі 8 Кримінального кодексу України, і по окремих статтях передбачає до 10–12 років позбавлення волі. Наприклад, умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави та об'єктів природно–заповідного фонду, вчинені шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки. Кримінальне покарання застосовується до осіб, які здійснили правопорушення з високим рівнем екологічного ризику і небезпеки для навколишнього природного середовища, життя і здоров'я людей. А також, якщо завдана шкода довкіллю у особливо великих розмірах.

Адміністративна відповідальність передбачається Кодексом України про адміністративні правопорушення та супроводжується накладанням штрафу (в окремих випадках з конфіскацією незаконно добутих об'єктів навколишнього середовища або заборонених знарядь добування). Також, інколи, може застосовуватись попередження.

Дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення – це різновид юридичної відповідальності, яка застосовується до винних осіб за протиправні дії, які у процесі виконання своїх функціональних обов'язків порушують екологічні норми та вимоги. Кодексом законів про працю України передбачено два види дисциплінарних стягнень – догана та звільнення з посади.

Тема 9 ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

План

1. Землі як об'єкт правової охорони та використання.
2. Правове регулювання у сфері охорони земель. Правовий режим цільового використання земель.
3. Правове забезпечення охорони земель при здійсненні господарської діяльності: рекультивація та консервація земель.
4. Державний, самоврядний і громадський контроль за використанням та охороною земельних ресурсів.

1. Земля виконує три важливі функції, які є ключовими для забезпечення нормальної життєдіяльності суспільства – економічну, соціальну та екологічну. Виконуючи економічну функцію, земля виступає як важливий матеріальний ресурс, що відіграє роль основного засобу виробництва і предмета праці в сільському господарстві та просторового базису для розвитку інших галузей економіки. Соціальне значення землі зводиться до того, що вона є місцем проживання всього людства. Екологічна функція землі виявляється в тому, що земля є центральним, цементуючим ресурсом екологічної системи, який значною мірою обумовлює функціональну стійкість як цієї системи в цілому, так і окремих елементів природного середовища. Отже, охорона земель має здійснюватися на основі комплексного підходу до земельних ресурсів з урахуванням необхідності збалансованого використання землі як економічного, соціального та екологічного ресурсу

Конституція України проголошує землю основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Це положення Основного Закону країни знайшло відображення і деталізацію у Земельному кодексі та інших актах земельного законодавства. Так, статтею 5 Кодексу встановлено, що земельне законодавство базується на таких

«землеохоронних» принципах, як принцип забезпечення раціонального використання та охорони земель та принцип пріоритету вимог екологічної безпеки. Це означає, що головним завданням Земельного кодексу України у галузі регулювання земельних відносин є охорона земель. А інші завдання Кодексу, такі як приватизація земель та досягнення економічної ефективності землекористування, можуть досягатися за умови забезпечення охорони земельних ресурсів.

2. Основним завданням охорони земель є забезпечення збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних та набутих якостей земель. Охорона земель є важливим чинником забезпечення продовольчої та екологічної безпеки країни.

Охорона земель – це система правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико–культурного призначення.

Охорона земель включає:

- а) обґрунтування і забезпечення досягнення раціонального землекористування;
- б) захист сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників від необґрунтованого їх вилучення для інших потреб;
- в) захист земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, переосушення, ущільнення, забруднення відходами виробництва, хімічними та радіоактивними речовинами та від інших несприятливих природних і техногенних процесів;
- г) збереження природних водноболотних угідь;

д) попередження погіршення естетичного стану та екологічної ролі антропогенних ландшафтів;

е) консервацію деградованих і малопродуктивних сільськогосподарських угідь.

Господарська та інша діяльність, пов'язана з використанням земельних ресурсів, не повинна призводити до забруднення земель і ґрунтів понад установлені гранично допустимі концентрації небезпечних речовин.

3. Використання земель здійснюється як власниками земельних ділянок, так і землекористувачами. У першому випадку правовою формою такої експлуатації земель виступає право власності на земельні ділянки, а в другому – право землекористування. Отже, ми можемо говорити про право власності на землю та право землекористування як про види прав на землю.

Право власності на землю – це право володіти, користуватись і розпоряджатись земельними ділянками. Земля в Україні може перебувати у приватній, комунальній та державній власності

Об'єктом права власності виступає земельна ділянка – це є частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами (ч.1 ст.79 ЗК). Право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (ґрунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться.

Суб'єктами права власності на землю є:

- 1) громадяни та юридичні особи – на землі приватної власності;
- 2) територіальні громади, які реалізують це право безпосередньо або через органи місцевого самоврядування – на землі комунальної власності;
- 3) держава, яка реалізує це право через відповідні органи державної влади – на землі державної власності (ст.80 ЗК).

Для кожного із цих суб'єктів законодавство встановлює свій порядок набуття та припинення права власності на землю.

Іноземні особи та особи без громадянства можуть набувати право власності на земельні ділянки несільськогосподарського призначення в межах населених пунктів, а також на земельні ділянки несільськогосподарського призначення за їх межами, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві приватної власності. Іноземні особи та особи без громадянства можуть набувати права власності на земельні ділянки у разі: придбання за договором купівлі-продажу, ренти, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами; викупу земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві власності; прийняття спадщини. Землі сільськогосподарського призначення, прийняті у спадщину іноземними громадянами, а також особами без громадянства, протягом року підлягають відчуженню.

Земельна ділянка може знаходитись у спільній власності з визначенням частки кожного з учасників спільної власності (спільна часткова власність) або без визначення часток учасників спільної власності (спільна сумісна власність). Право спільної власності на землю посвідчується державним актом права власності на землю. Суб'єктами права спільної власності на землю можуть бути громадяни та юридичні особи. Суб'єктами права спільної власності на земельні ділянки територіальних громад можуть бути районні і обласні ради.

Право спільної часткової власності виникає: при добровільному об'єднанні власниками належних їм земельних ділянок; при придбанні у власність земельної ділянки двома чи більше особами за цивільно-правовими угодами; при прийнятті спадщини на земельну ділянку двома або більше особами; за рішенням суду. Володіння користування та розпорядження земельною ділянкою, що перебуває у спільній частковій власності, здійснюється за згодою всіх співвласників згідно з договором, а у разі недостиження згоди – за рішенням суду. Договір про спільну часткову власність укладається у письмовій формі і посвідчується нотаріально.

Суб'єктами спільної сумісної власності на земельну ділянку можуть бути тільки громадяни. У спільній сумісній власності перебувають земельні ділянки: подружжя; членів фермерського господарства, якщо інше не передбачено угодою між ними; співвласників жилого будинку. Володіння, користування та розпорядження земельною ділянкою спільної сумісної власності здійснюється за договором або законом.

Тема 10 ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ВОДНИХ РЕСУРСІВ

План

1. Води як об'єкти правової охорони та використання.
2. Основні законодавчі вимоги щодо раціонального використання і ефективної охорони водних об'єктів та їх ресурсів.
3. Правова охорона вод від забруднення, засмічення та вичерпання. Особливості охорони внутрішніх морських вод і територіального моря. Правова охорона підземних вод та об'єктів питного водопостачання.
4. Правовий режим водоохоронних зон і зон санітарної охорони, прибережних захисних смуг і берегових смуг водних шляхів.

1. Вода найбільш поширена в біосфері речовина. Вона в природі перебуває в безперервному русі, постійно відбувається водообмін між різними частинами гідросфери. Можна виділити три найважливіші шляхи її переміщення: загальну циркуляцію в атмосфері, морські течії і річний стік. Величезне значення вода має не лише в природі, а й у житті людини. Цілі її використання людиною дуже різноманітні. Так, вирощування сільськогосподарської продукції неможливе без зрошення й обводнення. Значна кількість води споживається для промислових і гідроенергетичних потреб. Течії, припливи й відпливи використовуються як засіб пасивного транспорту. Велике значення для розвитку водного транспорту мають ріки і

моря. Водні об'єкти використовуються також і для потреб повітряного транспорту.

Водний кодекс України вміщує у собі основні правові норми щодо використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів. Його позитивом є визначення термінів, що використовуються у ньому.

Згідно зі ст. 1 Водного кодексу України поняття «води» розкривається як усі води (поверхневі, підземні, морські), що входять до складу природних ланок кругообігу води; «водний об'єкт» розуміється як природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води (море, річка, озеро, водосховище, ставок, канал, водоносний горизонт); у зміст «водні ресурси» вкладені обсяги поверхневих, підземних і морських вод відповідної території тощо.

На підставі ст. 3 Водного кодексу України усі води (водні об'єкти) на території України становлять її водний фонд. До водного фонду України належать: 1) поверхневі води: природні водойми (озера); водотоки (річки, струмки); штучні водойми (водосховища, ставки) і канали; інші водні об'єкти; 2) підземні води та джерела; 3) внутрішні морські води та територіальне море. Зміст понять «води» та «водні об'єкти» ототожнюється як на законодавчому, так і науковому рівні. Так, в ст. 1 Водного кодексу України зазначено: «водокористування – використання вод (водних об'єктів) для задоволення потреб населення, промисловості, сільського господарства, транспорту та інших галузей господарства, включаючи право на забір води, скидання стічних вод та інші види використання вод (водних об'єктів)».

З метою підвищення раціональності використання водних ресурсів залежно від їх якісних показників та місцезорозташування законодавець Водного кодексу України поділив водні об'єкти на: по-перше, – водні об'єкти загальнодержавного значення (внутрішні морські води та територіальне море; підземні води, які є джерелом централізованого водопостачання; поверхневі води (озера, водосховища, річки, канали), що

знаходяться і використовуються на території більш як однієї області, а також їх притоки всіх порядків; водні об'єкти в межах територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, а також віднесені до категорії лікувальних); по-друге, – водні об'єкти місцевого значення (поверхневі води, що знаходяться і використовуються в межах однієї області і які не віднесені до водних об'єктів загальнодержавного значення; підземні води, які не можуть бути джерелом централізованого водопостачання) (ст. 5 Водного кодексу України).

2. На підставі ст. 35 Водного кодексу України у галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів встановлюються такі нормативи: 1) нормативи екологічної безпеки водокористування; 2) екологічний норматив якості води водних об'єктів; 3) нормативи гранично допустимого скидання забруднюючих речовин; 4) галузеві технологічні нормативи утворення речовин, що скидаються у водні об'єкти; 5) технологічні нормативи використання води.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища, в тому числі і водних ресурсів. Закон України «Про питну воду та питне водопостачання», , закріпив право громадян на якісну питну воду та, з урахуванням екологічних, соціальних та економічних потреб, на належне обслуговування населення питним водопостачанням. Дія цього Закону поширюється на всі суб'єкти господарювання, що виробляють питну воду, забезпечують міста, інші населені пункти, окремо розташовані об'єкти питною водою шляхом централізованого питного водопостачання або за допомогою пунктів розливу води (в тому числі пересувних), застосування установок (пристроїв), інших засобів нецентралізованого водопостачання, а також на органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, що здійснюють регулювання, нагляд і контроль за якістю питної води, станом джерел та систем питного

водопостачання, а також споживачів питної води (ст. 2 Закону України «Про питну воду та питне водопостачання»). Зазначене свідчить, що питна вода у даному випадку розглядається не як природний ресурс, передбачений Водним кодексом України, а як продукт виробничої діяльності.

У Законі України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 року № 4004–ХІІЗ проголошується право громадян України на безпечну для здоров'я та життя питну воду.

3. Правова охорона вод від забруднення, засмічення і вичерпання є центральним інститутом водного права. Усі води (водні об'єкти) підлягають охороні від забруднення, засмічення, вичерпання та інших дій, які можуть погіршити умови водопостачання, завдавати шкоди здоров'ю людей, спричинити зменшення рибних запасів та інших об'єктів водного промислу, погіршення умов існування диких тварин, зниження родючості земель та інші несприятливі явища внаслідок зміни фізичних і хімічних властивостей вод, зниження їхньої здатності до природного очищення, порушення гідрологічного і гідрогеологічного режиму вод. Діяльність фізичних та юридичних осіб, що завдає шкоди водам (водним об'єктам), може бути припинена за рішенням суду.

Під забрудненням слід розуміти надходження до водних об'єктів забруднюючих речовин. Забруднюючою речовиною є речовина, яка привноситься у водний об'єкт у результаті господарської діяльності людини. Засмічення вод передбачає привнесення у водні об'єкти сторонніх предметів і матеріалів, що шкідливо впливають на стан вод. Водне законодавство не дає визначення вичерпання водного об'єкта.

До основних заходів для забезпечення охорони і відтворення рибних запасів, водних тварин і рослин належить обладнання рибозахисними пристроями водозабірних та інших споруд відповідно до затверджених

проектів, будівництво риборозплідників, штучних нерестовищ, рибопропускних споруд, підготовка ложа водоймища тощо.

4. Для створення сприятливого режиму водних об'єктів, попередження їхнього забруднення, засмічення і вичерпання, знищення навколо водних рослин і тварин, а також зменшення коливань стоку вздовж річок, морів та навколо озер, водосховищ й інших водойм встановлюються водоохоронні зони.

Водоохоронна зона є природоохоронною територією регульованої господарської діяльності.

Зовнішні межі водоохоронних зон визначаються за спеціально розробленими проектами. Порядок визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режим ведення господарської діяльності в них встановлено КМ України.

З метою охорони поверхневих водних об'єктів від забруднення і засмічення та збереження їхньої водності вздовж річок, морів і навколо озер, водосховищ та інших водойм у межах водоохоронних зон виділяються земельні ділянки під прибережні захисні смуги.

Прибережні захисні смуги встановлюються уздовж урізу води (у меженний період) шириною:

Для малих річок, струмків і потічки, а також ставків площею менше 3 га – 50 метрів;

Для середніх річок, водосховищ а них та ставків площею більше 3 га – 50 метрів;

Для великих річок, водосховищ на них та озер– 100 метрів.

Якщо крутизна схилів перевищує три градуси, мінімальна ширина прибережної захисної смуги подвоюється.

Прибережні захисні смуги встановлюються на земельних ділянках усіх категорій земель, крім земель морського транспорту.

Землі прибережних захисних смуг перебувають у державній та комунальній власності та можуть надаватися в користування лише для водоохоронних цілей.

У межах існуючих населених пунктів прибережна захисна смуга встановлюється з урахуванням містобудівної документації.

Уздовж морів та навколо морських заток і лиманів встановлюється прибережна захисна смуга шириною не менше двох кілометрів від урізу води.

У межах прибережної захисної смуги морів та навколо морських заток і лиманів встановлюється пляжна зона, ширина якої визначається залежно від ландшафтно-формуючої діяльності моря, але не менше 100 метрів від урізу води, що включає:

Території, розташовані між лінією максимального відпливу та лінією максимального напливу хвиль, зареєстрованих під час найсильніших штормів, а також територію берега, яка періодично затоплюється хвилями;

Прибережні території, зайняті піском, гравієм, камінням, ракушняком, осадовими породами, що сформувалися в результаті діяльності моря, інших природних чи антропогенних факторів.

Пляжна зона не встановлюється у межах прибережної захисної смуги морів та навколо морських заток і лиманів на земельних ділянках, віднесених до земель морського транспорту, а також на земельних ділянках, на яких розташовані військові та інші оборонні об'єкти, рибогосподарські підприємства.

Користування пляжною зоною у межах прибережної захисної смуги морів та навколо морських заток і лиманів здійснюється з дотриманням вимог до охорони морського середовища, прибережної захисної смуги від забруднення та засмічення і вимог санітарного законодавства.

До узбережжя морів, морських заток і лиманів у межах пляжної зони забезпечується безперешкодний і безоплатний доступ громадян для

загального водокористування, крім земельних ділянок, на яких розташовані гідротехнічні, гідрометричні та лінійні споруди, санаторії та інші лікувально-оздоровчі заклади, дитячі оздоровчі табори.

У разі надання права користування пляжною зоною користувачі зобов'язані забезпечити безперешкодний та безоплатний прохід вздовж берега моря, морської затоки чи лиману.

У межах населених пунктів місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування виділяються та облаштовуються пляжні зони для безперешкодного та безоплатного користування.

На островах встановлюється режим обмеженої господарської діяльності, передбачений для прибережних захисних смуг.

Прибережні захисні смуги є природоохоронною територією з режимом обмеженої господарської діяльності.

Об'єкти, що знаходяться у прибережній захисній смузі, можуть експлуатуватись, якщо при цьому не порушується її режим.

Непридатні для експлуатації споруди, а також ті, що не відповідають встановленим режимам господарювання, підлягають винесенню з прибережних захисних смуг.

Для потреб експлуатації та захисту від забруднення, пошкодження і руйнування магістральних, міжгосподарських та інших каналів на зрошувальних і осушувальних системах, гідротехнічних та гідрометричних споруд, а також водойм і гребель на річках встановлюються смуги відведення з особливим режимом користування. Розміри цих смуг встановлюються за проектом, який розробляється і затверджується водокористувачами за погодженням з державними органами охорони НПС та водного господарства. Земельні ділянки в межах смуг відведення надаються органам водного господарства та іншим організаціям для спеціальних потреб і можуть використовуватися ними для створення водоохоронних лісонасаджень,

берегоукріплювальних та протиерозійних гідротехнічних споруд, будівництва переправ, виробничих приміщень.

З метою охорони водних об'єктів у районах забору води для централізованого водопостачання населення, лікувальних та оздоровчих потреб встановлюються зони санітарної охорони, які поділяються на пояси особливого режиму. Межі зон санітарної охорони водних об'єктів встановлюються місцевими радами на їхній території за погодженням з державними органами санітарного нагляду, охорони НПС, водного господарства та геології. Режим зон санітарної охорони водних об'єктів встановлений КМ України. Зони санітарної охорони поверхневих та підземних водних об'єктів входять до складу водоохоронних зон і поділяються на три пояси особливого режиму:

Перший пояс (суворого режиму) включає територію розміщення водозабору, майданчика водопровідних споруд і водопідвідного каналу;

Другий і третій пояси (обмежень і спостережень) включають територію, що призначається для охорони джерел водопостачання від забруднення.

Тема 11 ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ НАДР

План

1. Види права користування надрами: загальна характеристика.
2. Право надрокористування: об'єкти та суб'єкти.
3. Правове регулювання геологічного вивчення надр.
4. Правове регулювання видобування корисних копалин.
5. Правове регулювання використання надр в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин.
6. Юридична відповідальність за порушення законодавства про надра.

1. Надра надаються у користування для:

– геологічного вивчення, в тому числі дослідно-промислової розробки родовищ корисних копалин загальнодержавного значення; видобування корисних копалин;

– будівництва та експлуатації підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, у тому числі споруд для підземного зберігання нафти, газу та інших речовин і матеріалів, захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва, скидання стічних вод;

– створення геологічних територій та об'єктів, що мають важливе наукове, культурне, санітарно-оздоровче значення (наукові полігони, геологічні заповідники, заказники, пам'ятки природи, лікувальні, оздоровчі заклади та ін.);

– виконання робіт (здійснення діяльності), передбачених угодою про розподіл продукції;

– геологічного вивчення бурштиноносних надр, у тому числі дослідно-промислової розробки родовищ з подальшим видобуванням бурштину (промисловою розробкою родовищ);

– задоволення інших потреб.

2. Суб'єктами права користування надрами згідно зі ст. 13 Кодексу України про надра можуть бути підприємства, установи, організації, громадяни України, а також іноземні юридичні особи та громадяни. Тобто суб'єктами права користування надрами в Україні визнається коло осіб, які в установленому законом порядку набули право користування надрами і несуть у зв'язку з цим відповідні права та обов'язки щодо геологічного вивчення, раціонального використання надр та їх охорони.

Об'єктами права користування надрами є конкретні юридично відокремлені (визначені) ділянки надр, які надаються в користування для певної мети, гірничий відвід і закріплені на праві користування за певними суб'єктами.

Особливість об'єктів права користування надрами полягає в тому, що їх розміри не нормуються законом. Розмір гірничого відводу, що надається, визначається в кожному випадку державними компетентними органами з урахуванням мети надрокористування, виробничих потужностей гірничодобувних підприємств, термінів їх діяльності та інших факторів. Користувачами надр є спеціалізовані підприємства, установи та організації, а також громадяни України, які мають відповідну кваліфікацію, матеріально-технічні та економічні можливості для користування надрами (ст. 16 ВПП Україна). Відповідно до чинного законодавства під спеціалізованими потрібно розуміти такі підприємства, установи та організації, в статуті яких використання надр - основний вид діяльності. Громадянам України, які бажають отримати у користування надра, потрібно зареєструватися як суб'єкт підприємницької діяльності - приватний підприємець.

3. Геологічне вивчення надр – це спеціальні роботи і дослідження, спрямовані на одержання інформації про надра для задоволення потреб суспільства. Геологічне вивчення здійснюється з метою одержання даних про геологічну будову надр, процеси, які відбуваються в них, виявлення та оцінки корисних копалин, вивчення закономірностей їх формування і розміщення, з'ясування гірничотехнічних та інших умов розробки родовищ корисних копалин і використання надр для цілей, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин.

Геологічне вивчення надр включає декілька стадій: регіональне геологічне вивчення території України (геологічне картування), геологічні пошуки корисних копалин, їх геологічну розвідку та дослідно – промислову розробку¹.

Геологічні пошуки – це сукупність робіт з відкриття родовищ корисних копалин. Пошуки проводяться на основі вивчення геологічної будови місцевості одночасно з геологічним картуванням.

Геологічна розвідка родовищ корисних копалин становить собою сукупність геологорозвідувальних робіт і пов'язаних з ними досліджень, що проводяться з метою виявлення і геолого – економічної оцінки запасів мінеральної сировини в надрах.

Дослідно-промислова розробка надр – остання стадія геологічного вивчення ділянки надр, яка попередньо була досліджена. На цій ділянці здійснюють видобуток з родовища обмеженої кількості копалин з метою визначення їх промислової цінності, уточнення гірничо – геологічних та технологічних параметрів, необхідних для підрахунку запасів копалин та обґрунтування вибору раціонального методу промислової розробки родовища. Ця стадія є фактичною основою підтвердження результатів геологічного вивчення надр.

Для геологічного вивчення, у тому числі для дослідно – промислової розробки родовищ корисних копалин загальнодержавного значення, надра надаються у користування без надання гірничого відводу на підставі спеціального дозволу на геологічне вивчення надр.

4. Видобування корисних копалин – найбільш поширений, але й водночас небезпечний для навколишнього середовища та людини вид права користування надрами. Це діяльність спеціалізованих підприємств, установ і організацій по розробці твердих, рідких та газоподібних корисних копалин у межах наданих їм гірничих відводів. Особливістю зазначеного виду користування надрами є залежність від того, які корисні копалини видобуваються, - загальнодержавного (наприклад, природний газ, вугілля, нафта та ін.) або місцевого значення (гіпс, гравій, пісок тощо). Від виду корисних копалин залежить порядок та умови їх видобування, система державних органів, які надають відповідний гірничий відвід, та рівень державного управління надрокористуванням. Поділ корисних копалин на загальнодержавні та місцеві здійснює Кабінет Міністрів України.

Корисні копалини загальнодержавного значення здебільшого вважаються перспективними ресурсами, що є стратегічно важливими для економіки України. Тому їх видобування має свої особливості та регулюється окремими нормативними актами.

Певними ознаками, які визначають їх правовий режим, визначаються й корисні копалини місцевого значення. По-перше, їх родовища значно поширені та розташовані відносно рівномірно в межах земної кори. По-друге, їх видобування здійснюється переважно відкритим способом і не потребує значних коштів, спеціальних технічних пристроїв і складного обладнання. І нарешті, такі корисні копалини здатні задовольняти передусім побутові і господарські потреби населення. Згідно зі ст. 23 КУпН землевласники і землекористувачі в межах наданих їм земельних ділянок мають право без спеціальних дозволів та гірничого відводу видобувати для своїх потреб загальнопоширені корисні копалини і торф та використовувати надра для господарських і побутових потреб.

Розробка родовищ корисних копалин та переробка мінеральної сировини провадяться згідно із затвердженими проектами та планами робіт, правилами технічної експлуатації та охорони надр, які погоджуються користувачами надр з Міністерством екології та природних ресурсів України.

З метою запобігання негативним демографічним, соціальним та екологічним наслідкам, інтенсивного видобутку корисних копалин установлюються квоти на видобуток окремих видів корисних копалин.

5. Відповідно до статті 55 Кодексу України про надра користування надрами для будівництва та експлуатації підземних споруд і для інших цілей, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, здійснюється за відповідними проектами.

У проектах повинні передбачатися заходи, що забезпечують знешкодження стічних вод, шкідливих речовин і відходів виробництва або

локалізацію їх у визначених межах, а також запобігають їх проникненню в гірничі виробки, на земну поверхню та у водні об'єкти.

У разі порушення вимог цієї статті скидання в надра стічних вод, захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва повинно бути обмежено, тимчасово заборонено (зупинено) або припинено центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, чи іншими державними органами в порядку, передбаченому законодавством України.

6. Відповідно до статті 65 Кодексу України про надра порушення законодавства про надра тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову і кримінальну відповідальність згідно з законодавством України.

Відповідальність за порушення законодавства про надра несуть особи, винні у:

- самовільному користуванні надрами;
- порушенні норм, правил і вимог щодо проведення робіт по геологічному вивченню надр;
- вибіркового виробленні багатих ділянок родовищ, що призводить до наднормативних втрат запасів корисних копалин;
- наднормативних втратах і погіршенні якості корисних копалин при їх видобуванні;
- пошкодженнях родовищ корисних копалин, які виключають повністю або суттєво обмежують можливість їх подальшої експлуатації;
- порушенні встановленого порядку забудови площ залягання корисних копалин;
- невиконанні правил охорони надр та вимог щодо безпеки людей, майна і навколишнього природного середовища від шкідливого впливу робіт, пов'язаних з користуванням надрами;

– знищенні або пошкодженні геологічних об'єктів, що становлять особливу наукову і культурну цінність, спостережних режимних свердловин, а також маркшейдерських і геодезичних знаків;

– незаконному знищенні маркшейдерської або геологічної документації, а також дублікатів проб корисних копалин, необхідних при подальшому геологічному вивченні надр і розробці родовищ;

– невиконанні вимог щодо приведення гірничих виробок і свердловин, які ліквідовано або законсервовано, в стан, який гарантує безпеку людей, а також вимог щодо збереження родовищ, гірничих виробок і свердловин на час консервації.

Законодавчими актами України може бути встановлено відповідальність й за інші порушення законодавства про надра.

Тема 12 ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ОХОРОНИ І ВИКОРИСТАННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ

План

1. Атмосферне повітря як об'єкт правової охорони.
2. Правове регулювання охорони атмосферного повітря.
3. Юридична відповідальність за порушення законодавства в галузі охорони атмосферного повітря

1. Атмосферне повітря як об'єкт правової охорони Земне життя існує, поки існує земна атмосфера – зовнішня оболонка планети, своєрідний її покрив, захисний екран від несприятливої дії космосу. Атмосфера являє собою шар повітря навколо Землі. Висоту його точно визначити неможливо, оскільки у верхніх межах атмосфера перебуває в надзвичайно розрідженому стані і грань переходу її в космічний простір невловима.

Атмосферне повітря є однією із головних умов життєдіяльності людини. Його значення важко переоцінити хоча б тому, що без їжі людина може прожити тижні, без води – дні, без повітря – хвилини.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» атмосферне повітря – це життєво важливий компонент навколишнього природного середовища, який являє собою природну суміш газів, що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень; охорона атмосферного повітря – це система заходів, пов'язаних із збереженням, поліпшенням та відновленням стану атмосферного повітря, запобіганням та зниженням рівня його забруднення та впливу на нього хімічних сполук, фізичних та біологічних факторів.

Відносини в галузі охорони атмосферного повітря регулюються законами України «Про охорону атмосферного повітря», «Про охорону навколишнього природного середовища», постановами Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку найбільш поширених і небезпечних забруднюючих речовин, викиди яких в атмосферне повітря підлягають регулюванню», «Про Порядок розроблення та затвердження нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря», «Про затвердження Порядку розроблення та затвердження нормативів граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел» та ін.

Виконання вимог щодо охорони атмосферного повітря відповідно до Закону України «Про охорону атмосферного повітря» повинно здійснюватися під час застосування пестицидів та агрохімікатів (ст. 18) і видобування надр та проведення вибухових робіт (ст. 19). Крім того, атмосферне повітря має охоронятися від забруднення виробничими, побутовими та іншими відходами (ст. 20). На підставі ст. 11 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами можуть здійснюватися після отримання дозволу, який видається територіальним органом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища за погодженням із територіальним

органом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань охорони здоров'я.

2. Правові засади стандартизації і нормування у галузі охорони атмосферного повітря Стандартизація і нормування в галузі охорони атмосферного повітря відповідно до ст. 4 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» проводяться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог до охорони атмосферного повітря від забруднення та забезпечення екологічної безпеки.

Стандартизація і нормування в галузі охорони атмосферного повітря спрямовані на: забезпечення безпечного навколишнього природного середовища та запобігання екологічним катастрофам; реалізацію єдиної науково-технічної політики в галузі охорони атмосферного повітря; встановлення єдиних вимог до обладнання і споруд щодо охорони атмосферного повітря від забруднення; забезпечення безпеки господарських об'єктів і запобігання виникненню аварій та техногенних катастроф; впровадження і використання сучасних екологічно безпечних технологій. Змістом стандартизації є діяльність, що полягає у встановленні положень для загального і багаторазового застосування щодо наявних чи можливих завдань з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом якої є підвищення ступеня відповідності продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню, усуненню бар'єрів у торгівлі і сприянню науково-технічному співробітництву (ст. 1 Закону України «Про стандартизацію»). Стандарти в галузі охорони атмосферного повітря розробляються, приймаються, схвалюються, переглядаються, змінюються, їх дія припиняється в порядку, встановленому законом (ч. 3 ст. 4 Закону України «Про охорону атмосферного повітря»).

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» у галузі охорони атмосферного повітря встановлюються такі нормативи: нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря; нормативи

граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел; нормативи граничнодопустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел; нормативи вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувних джерел; технологічні нормативи допустимого викиду забруднюючих речовин.

Законодавством можуть встановлюватися й інші нормативи в галузі охорони атмосферного повітря. Порядок розроблення та затвердження нормативів у галузі охорони атмосферного повітря встановлюється Кабінетом Міністрів України відповідно до закону. Визначення понять зазначених нормативів закріплене у ст. 1 Закону України «Про охорону атмосферного повітря».

3. Юридична відповідальність за порушення законодавства в галузі охорони атмосферного повітря Законом України «Про охорону атмосферного повітря» перелік видів юридичної відповідальності за порушення законодавства в галузі охорони атмосферного повітря не встановлений. Проте норми чинного кримінального, адміністративного, цивільного, трудового законодавства та практика їх застосування свідчать про наявність у даній галузі наступних видів юридичної відповідальності: кримінальної, адміністративної, цивільно-правової, дисциплінарної.

Тема 13 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ЛІСОКОРИСТУВАННЯ

План

1. Ліс як об'єкт права лісокористування. Суб'єкти та види права лісокористування.
2. Використання лісових ресурсів та їх правове забезпечення.
3. Правова характеристика лісового сервітуту.
4. Правові засади щодо відтворення, охорони та захисту лісів.
5. Державне управління та державний контроль у сфері використання, охорони, захисту та відтворення лісів.

1. Ліс як об'єкт правової охорони і використання З усіх рослинних ресурсів планети найважливіше значення у житті природи та людини мають ліси. Вони найбільше потерпіли від господарської діяльності і стали найпершим об'єктом охорони. У світі існує понад 200 визначень поняття «ліс», які містяться у нормативно-правових актах різних країн. Таке різноманіття підходів до визначення лісу свідчить, що єдиних критеріїв у цьому питанні немає.

Відповідно до ст. 1 Лісового кодексу України ліс – це тип природних комплексів, у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище.

Ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцезростаюванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах. Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави.

Лісова ділянка – це ділянка лісового фонду України з визначеними межами, виділена відповідно до Лісового кодексу України для ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів без вилучення її у землекористувача або власника землі. На підставі ст. 4 Лісового кодексу України до лісового фонду України належать лісові ділянки, в тому числі захисні насадження лінійного типу, площею не менше 0,1 гектара. До лісового фонду України не належать: зелені насадження в межах населених пунктів (парки, сади, сквери, бульвари тощо), які не віднесені в

установленому порядку до лісів; окремі дерева і групи дерев, чагарники на сільськогосподарських угіддях, присадибних, дачних і садових ділянках. Загальний обсяг лісокористування в Україні становить 14,4 млн. куб. метрів, у тому числі основного користування – 6,7 млн. куб. метрів, що задовольняє потреби народного господарства лише на 25–27 відсотків. У зв'язку з дефіцитом деревини щорічна потреба в її завезенні становить 30 млн. куб. метрів.

2. Використання лісових ресурсів здійснюється в порядку загального та спеціального використання.

Відповідно до ст. 66 ЛК України громадяни мають право в лісах державної і комунальної власності, а також за згодою власника в лісах приватної власності вільно перебувати, безоплатно без видачі спеціального дозволу збирати для власного споживання дикорослі трав'янисті рослини, квіти, ягоди, горіхи, гриби тощо, крім випадків, передбачених ЛК та іншими законодавчими актами України.

Громадяни під час здійснення загального використання лісових ресурсів зобов'язані дотримуватися вимог пожежної безпеки в лісах, користуватися лісовими ресурсами способами і в обсягах, що не завдають шкоди відтворенню цих ресурсів, не погіршують санітарного стану лісів.

На відміну від загального, спеціальне використання лісових ресурсів здійснюється не тільки громадянами, але і юридичними особами за плату та по спеціальних дозволах.

Видами використання лісових ресурсів є: заготівля деревини; заготівля другорядних лісових матеріалів (живиці, пнів, кори, деревної зелені, деревних соків); побічні лісові користування; використання корисних властивостей лісів для культурно–оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних та освітньо-виховних цілей, потреб мисливського господарства, проведення науково–дослідних робіт.

Законодавством України можуть передбачатися й інші види спеціального використання лісових ресурсів.

Спеціальне використання лісових ресурсів здійснюється в межах лісових ділянок, виділених для цієї мети, без надання земельних ділянок. Воно проводиться за спеціальним дозволом (лісорубний квиток, лісовий квиток), що видається безоплатно.

3. Лісовий сервітут – один з видів сервітутів, право на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ліською ділянкою.

Відповідно до лісового сервітуту фізичні особи мають право вільно перебувати в лісах державної та комунальної власності, якщо інше не передбачено законом. Хоча це право було і раніше закріплене за громадянами інститутом загального природокористування відповідно до ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища».

Права власників лісів або ліскокористувачів можуть бути обмежені на користь інших зацікавлених осіб на підставі закону, договорів, заповіту або за рішенням суду.

Установлення лісового сервітуту не веде до позбавлення власника земельної ліскової ділянки, щодо якої встановлений лісовий сервітут, права володіння, користування та розпоряджання нею, а користувача – права володіння, користування.

Лісовий сервітут здійснюється способом, найменш обтяжливим для власника лісів або користувача земельної ліскової ділянки, щодо якої він встановлений.

Лісові сервітуту підлягають державній реєстрації згідно із ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень».

4. Для забезпечення підвищення продуктивності лісів, поліпшення їх корисних властивостей, задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах велике значення має відтворення, охорона та захист лісів.

Відтворення лісів здійснюється з метою досягнення оптимальної лісистості шляхом створення в максимально короткі строки нових насаджень найбільш економічно та екологічно доцільними способами і технологіями; підвищення водозахисних, ґрунтозахисних, санітарно–гігієнічних, інших корисних властивостей лісів і захисних лісових насаджень; поліпшення якісного складу лісів, підвищення їх продуктивності і біологічної стійкості.

Відтворення лісів здійснюється постійними лісокористувачами і власниками лісів на лісових ділянках, що були вкриті лісовою рослинністю (зруби, згарища, рідколісся, насадження, що загинули, тощо), шляхом відновлення, а на землях, що раніше не були зайняті лісом, насамперед непридатних для використання в сільському господарстві або виділених для створення захисних лісових насаджень лінійного типу – лісорозведення.

На лісових ділянках, зайнятих чагарниками, низькопродуктивними і малоцінними насадженнями, на яких можливе вирощування більш цінних та високопродуктивних деревостанів, відновлення лісів здійснюється шляхом реконструкції насаджень лісокультурними методами.

Землі для лісорозведення виділяються в порядку, встановленому земельним законодавством.

Відновлення лісів забезпечується природним, штучним і комбінованим способом.

Порядок відтворення лісів здійснюється на підставі Постанови Кабінету Міністрів України «Правила відтворення лісів» від 1 березня 2007 року №303.

Відтворення лісів повинно здійснюватися з урахуванням екологічних, соціально–економічних та природно–кліматичних умов регіону і передбачати цільове вирощування.

Лісове законодавство передбачає охорону лісів від незаконних дій громадян, підприємств, установ та організацій, а також біологічний захист

лісів від шкідників і хвороб, інших шкідливих чинників, що впливають на санітарний стан лісових ресурсів.

Відповідно до ст. 86 ЛК України організація охорони і захисту лісів передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на їх збереження від пожеж, незаконних рубок, пошкодження, ослаблення та іншого шкідливого впливу, захист від шкідників і хвороб.

Власники лісів і постійні лісокористувачі зобов'язані розробляти та проводити в установленний строк комплекс протипожежних та інших заходів, спрямованих на збереження, охорону та захист лісів.

Тема 14 ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВИКОРИСТАННЯ РОСЛИННОГО СВІТУ

План

1. Рослинний світ як об'єкт правової охорони та використання.
2. Державне управління та державний контроль у галузі використання й охорони рослинного світу.
3. Правова природа використання рослинного світу. Загальне та спеціальне користування природними рослинними ресурсами.
4. Правове забезпечення охорони об'єктів рослинного світу. Правові вимоги щодо акліматизації, інтродукції та селекції рослин.

1. Рослинний світ є однією із складових навколишнього природного середовища та разом з іншими його елементами має неперевершену значимість у природних процесах на планеті.

Рослини як найбільш вагома складова рослинного світу налічують близько 350 тис. видів. До середини ХХ ст. всі рослини традиційно поділяли на нижчі (бактерії, водорості, гриби та лишайники) і вищі рослини (мохові, хвощові, папоротникові, голонасінні, квіткові або покритонасінні). У сучасний період бактерії та гриби виділяють в

самостійну групу, у зв'язку з цим група «нижчі рослини» зберегла переважно історичний інтерес.

Рослинний світ становить сукупність усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території. Це правове визначення рослинного світу як об'єкта навколишнього природного середовища міститься в ст. 3 Закону України «Про рослинний світ». Цей Закон є першим в екологічному законодавстві нормативно-правовим актом, яким на рівні закону були системно врегульовані суспільні відносини, пов'язані з використанням, відтворенням та охороною рослинного світу.

Суспільні відносини, які виникають у сфері охорони, використання та відтворення рослин і багаторічних насаджень сільськогосподарського призначення, згідно з ч. 2 ст. 1 Закону України «Про рослинний світ» регулюються відповідним законодавством України. Тобто ця група суспільних відносин не підпадає під дію правових норм цього Закону.

Безпосередніми об'єктами рослинного світу, що використовуються або можуть бути використані населенням для потреб, є природні рослинні ресурси.

В екологічному законодавстві та юридичній літературі таким чином визначається склад рослинного світу: ліси, нелісова деревинно-чагарникова рослинність; флора, яка зростає на землях водного фонду; природні пасовища на землях сільськогосподарського призначення; рослинність, що занесена до Червоної книги.

За екологічною, господарською, науковою, оздоровчою, рекреаційною цінністю та іншими ознаками рослинні ресурси поділяють на природні рослинні ресурси загальнодержавного та місцевого значення.

До природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення належать: а) об'єкти рослинного світу у межах: внутрішніх морських вод і територіального моря, континентального шельфу та виключної (морської)

економічної зони України; поверхневих вод (озер, водосховищ, річок, каналів), що розташовані і використовуються на території більш ніж однієї області, а також їх притоків усіх порядків; природних та біосферних заповідників, національних природних парків, а також заказників, пам'яток природи, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків, парків – пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення; б) лісові ресурси державного значення; в) рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби, види яких занесені до Червоної книги України; г) рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, та типові природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України. Крім того, до природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення законодавством України можуть бути віднесені й інші об'єкти рослинного світу.

До природних рослинних ресурсів місцевого значення належать дикорослі та інші несільськогосподарського призначення судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби, які не віднесені законодавством України до природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення.

Законом України «Про рослинний світ» передбачена необхідність збереження природної просторової, видової, популяційної та ценотичної різноманітності об'єктів рослинного світу; збереження умов місцезростання дикорослих рослин і природних рослинних угруповань; науково обґрунтованого, невиснажливого використання природних рослинних ресурсів; здійснення заходів щодо запобігання негативному впливу господарської діяльності на рослинний світ; охорони об'єктів рослинного світу від пожеж, захисту від шкідників і хвороб; здійснення заходів щодо відтворення об'єктів рослинного світу; регулювання

поширення та чисельності дикорослих рослин і використання їх запасів з урахуванням інтересів охорони здоров'я населення.

3. Правове регулювання використання рослинного світу є реалізацією інституту права природокористування у законодавстві про рослинний світ з усіма притаманними йому принципами та вимогами.

Для належного вивчення використання природних рослинних ресурсів необхідно більш детально зупинитися на поділі залежно від підстав виникнення і мети використання.

Право загального природокористування рослинними ресурсами передбачає використання природних об'єктів та їхніх корисних властивостей без закріплення за окремими особами та надання відповідних дозволів на їхнє використання. Крім того, воно є безоплатним.

У порядку загального використання природних рослинних ресурсів фізичні особи можуть збирати лікарську і технічну сировину, квіти, ягоди, плоди, гриби та інші харчові продукти для задоволення власних потреб, а також використовувати ці ресурси в рекреаційних, оздоровчих, культурно–освітніх та виховних цілях.

Спеціальне використання природних рослинних ресурсів здійснюється за дозволом юридичними або фізичними особами для задоволення їхніх виробничих та наукових потреб, а також з метою отримання прибутку від реалізації цих ресурсів або продуктів їхньої переробки. Вирізняються такі види спеціального використання природних рослинних ресурсів:

- збирання лікарських рослин;
- заготівля деревини під час рубок головного користування;
- заготівля живиці;
- заготівля кори, лубу, деревної зелені, деревних соків тощо;
- збирання квітів, ягід, плодів, горіхів, насіння, грибів, лісової підстилки, очерету тощо;
- заготівля сіна;

– випасання худоби.

Законодавством України можуть передбачатися й інші види спеціального використання природних рослинних ресурсів.

Спеціальне використання природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення здійснюється за дозволом, що видається в порядку, який визначається КМ України. Спеціальне використання природних рослинних ресурсів місцевого значення здійснюється за дозволом, що видається в порядку, який визначається ВР АРК та органами місцевого самоврядування.

Не потребують дозволу на спеціальне використання природних рослинних ресурсів:

– власники земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти рослинного світу, крім тих, що занесені до Червоної книги України та Зеленої книги України;

– користувачі (в тому числі орендарі) земельних ділянок, які їм надано для цільового призначення (ведення селянського (фермерського) господарства, особистого підсобного господарства, колективного садівництва, городництва, сінокосіння, випасання худоби), за винятком використання ними дикорослих судинних рослин, мохоподібних, водоростей, лишайників, а також грибів, види яких занесені до Червоної книги України, та природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України.

Спеціальне використання природних рослинних ресурсів є платним. Розмір збору за спеціальне використання природних рослинних ресурсів визначається з урахуванням природних запасів, поширення, цінності, можливості відтворення, продуктивності цих ресурсів.

Законодавчо передбачено, що використання природних рослинних ресурсів з природоохоронною, рекреаційною, оздоровчою, культурно–освітньою та виховною метою здійснюється в порядку загального використання.

Для проведення науково–дослідних робіт, пов’язаних із використанням природних рослинних ресурсів, у встановленому земельним законодавством порядку можуть визначатися спеціальні земельні ділянки, на яких зростають об’єкти рослинного світу.

4. Охорона рослинного світу передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження просторової, видової, популяційної та ценотичної різноманітності і цілісності об’єктів рослинного світу, охорону умов їх місцезростання, збереження від знищення, пошкодження, захист від шкідників і хвороб, а також невиснажливе використання.

Охорона рослинного світу здійснюється центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, власниками та користувачами (в тому числі орендарями) земельних ділянок, на яких знаходяться об’єкти рослинного світу, а також користувачами природних рослинних ресурсів.

Охорона рослинного світу забезпечується:

- 1) встановленням правил і норм охорони, використання та відтворення об’єктів рослинного світу;
- 2) заборонаю та обмеженням використання природних рослинних ресурсів у разі необхідності;
- 3) проведенням екологічної експертизи та інших заходів з метою запобігання загибелі об’єктів рослинного світу в результаті господарської діяльності;
- 4) захистом земель, зайнятих об’єктами рослинного світу, від ерозії, селей, підтоплення, затоплення, заболочення, засолення, висушення, ущільнення, засмічення, забруднення промисловими і побутовими відходами і стоками, хімічними й радіоактивними речовинами та від іншого несприятливого впливу;
- 5) створенням та оголошенням територій та об’єктів природно–заповідного фонду;

- б) організацією наукових досліджень, спрямованих на забезпечення здійснення заходів щодо охорони та відтворення об'єктів рослинного світу;
- 7) розвитком системи інформування про об'єкти рослинного світу та вихованням у громадян дбайливого ставлення до них;
- 8) створенням системи державного обліку та здійсненням державного контролю за охороною, використанням та відтворенням рослинного світу;
- 9) занесенням рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослин до Червоної книги України, та рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових природних рослинних угруповань – до Зеленої книги України;
- 10) встановленням юридичної відповідальності за порушення порядку охорони та використання природних рослинних ресурсів;
- 11) здійсненням інших заходів і встановленням законодавством інших вимог щодо охорони рослинного світу.

Підприємства, установи, організації та громадяни, діяльність яких пов'язана з розміщенням, проектуванням, реконструкцією, забудовою населених пунктів, підприємств, споруд та інших об'єктів, а також введенням їх в експлуатацію, повинні передбачати і здійснювати заходи щодо збереження умов місцезростання об'єктів рослинного світу.

Будівництво, введення в експлуатацію підприємств, споруд та інших об'єктів і застосування технологій, що викликають порушення стану та умов місцезростання об'єктів рослинного світу, засмічення, а також забруднення хімічними та іншими токсичними речовинами територій, зайнятих ними, забороняється.

Випалювання сухої рослинності або її залишків здійснюється у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища.

З територій, відведених під забудову населених пунктів, підприємств, споруд та інших об'єктів, будівництво доріг, трубопроводів, ліній електропередачі і зв'язку, а також з тих земель, що підлягають затопленню, рідкісні рослини і такі, що перебувають під загрозою зникнення, повинні бути пересаджені на ділянки з однотипними умовами місцезростання. Пересаджувати такі рослини зобов'язані юридичні або фізичні особи, які здійснюють цю забудову.

Тема 15 ПРАВО ВИКОРИСТАННЯ ТВАРИННОГО СВІТУ

План

1. Тваринний світ як об'єкт правової охорони, відтворення та використання.
2. Державне управління у сфері охорони та відтворення тваринного світу.
3. Загальна характеристика права користування тваринним світом: поняття, об'єкти, суб'єкти, види права користування тваринним світом.
4. Правове регулювання полювання та мисливського господарства, рибальства: поняття та види.

1. Тваринний світ – це важлива частина біосфери нашої планети. На території України нині відомо близько 45 тис. видів тварин, серед яких понад 700 видів хребетні, решта – безхребетні.

Об'єкти тваринного світу відіграють важливу роль у житті людини. Багато з них є джерелом харчування і технічної сировини для промислового виробництва.

Проте, деякі тварини є шкідниками та збудниками захворювань сільськогосподарських, а також диких корисних для людини тварин. Певні види беруть участь у підтримуванні природновогнещевих захворювань людини, є живителями кровосисних паразитів.

Водночас багато інших тварин винищують шкідників і приносять тим самим велику користь людині. Загальновідоме естетичне значення тварин (птахи, метелики, акваріумні риби, багато видів ссавців), без яких природа

була б наполовину мертва. Нарешті, тварини є об'єктом наукових досліджень, в тому числі медичних і біонічних.

Поняття тваринного світу та його об'єкту законодавчо визначені у Модельному законі про тваринний світ, який був прийнятий на дев'ятому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав–учасниць СНД (постанова № 9–14 від 8 червня 1997 року). Так, ст. 1 зазначеного Закону визначає, що тваринний світ – це дикі тварини (ссавці, плахи, плазуни, земноводні, риби, а також молюски, комахи та інші), що живуть у стані природної волі на суші, у воді, атмосфері та ґрунті, постійно або тимчасово населяють територію держави; об'єкт тваринного світу – це організм тваринного походження (дика тварина) чи популяція організмів тваринного походження.

Об'єктами тваринного світу на підставі ст. 3 Закону України «Про тваринний світ» є:

– дикі тварини – хордові, в тому числі хребетні (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та інші) і безхребетні (членистоногі, молюски, голкошкірі та інші) в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі;

– частини диких тварин (роги, шкіра тощо);

– продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск тощо).

Об'єкти тваринного світу, а також нори, хатки, лігва, мурашники, боброві загати та інше житло і споруди тварин, місця токування, линяння, гніздових колоній птахів, постійних чи тимчасових скупчень тварин, нерестовищ, інші території, що є середовищем їх існування та шляхами міграції, підлягають охороні.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» дикі тварини – це тварини, природним середовищем існування

яких є дика природа, у тому числі ті, які перебувають у неволі чи напіввільних умовах.

Ознаки об'єктів дикої фауни можна поділити на три групи: біологічні, середовищні та територіальні (суверенитивні).

До біологічних відносяться ознаки, які вказують на певний внутрішній стан тварин, а саме, їх існування як живих істот та стан дикості.

Середовищні ознаки вказують на стан існування диких тварин по відношенню до навколишнього природного середовища.

Остання група ознак, за якими дикі тварини можуть бути віднесені до об'єктів екологічних правовідносин пов'язана з дією фауністичного законодавства у просторі.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про тваринний світ» завданнями законодавства України про охорону, використання і відтворення тваринного світу є: регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення об'єктів тваринного світу; збереження та поліпшення середовища існування диких тварин; забезпечення умов збереження всього видового і популяційного різноманіття тварин.

2. На підставі ст. 11 Закону України «Про тваринний світ» державне управління та регулювання у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу здійснюють

- Кабінет Міністрів України,
- Рада міністрів Автономної Республіки Крим,
- місцеві державні адміністрації,
- спеціально уповноважені центральні органи виконавчої влади у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, до яких належать спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища,
- спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань мисливського господарства та полювання,

– спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань рибного господарства та їх територіальні органи, інші спеціально уповноважені на це органи виконавчої влади відповідно до їх повноважень.

Органам місцевого самоврядування законами можуть бути надані окремі повноваження органів виконавчої влади у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу.

Повноваження спеціально уповноважених центральних органів виконавчої влади у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу свідчать про наявність у фауністичній сфері таких спеціальних функцій державного управління:

- 1) забезпечення ведення державного обліку чисельності та обліку обсягів добування об'єктів тваринного світу;
- 2) проведення моніторингу тваринного світу;
- 3) ведення державного кадастру тваринного світу тощо.

Для забезпечення охорони та організації раціонального використання тваринного світу проводиться державний облік чисельності та облік обсягів добування об'єктів тваринного світу. Зазначене здійснюється за рахунок державного і місцевих бюджетів за єдиними системами. Порядок ведення обліку тварин та обсягу їх добування встановлюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з охорони навколишнього природного середовища за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань статистики, заінтересованими органами виконавчої влади та відповідними науковими установами (ст. 56 Закону України «Про тваринний світ»).

На підставі ст. 15 Модельного закону про тваринний світ моніторинг тваринного світу – це державна система регулярних спостережень за розповсюдженням, чисельністю, фізичним станом об'єктів тваринного світу, структурою, якістю та площею середовища їх існування.

Моніторинг тваринного світу проводиться відповідно до єдиної державної системи з метою своєчасного виявлення, попередження та подолання наслідків негативних процесів та явищ для збереження біологічного різноманіття та забезпечення науково обґрунтованого використання об'єктів тваринного світу.

Згідно з п. 1 Положення про порядок ведення державного кадастру тваринного світу, яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 15 листопада 1994 року № 7721, державний кадастр тваринного світу – це систематизована сукупність відомостей про географічне поширення видів (груп видів) тварин, їх чисельність і стан, характеристики середовища їх перебування і сучасного господарського використання, а також інших даних, необхідних для забезпечення охорони і раціонального використання тваринного світу.

Міністерство охорони навколишнього природного середовища України та його органи на місцях визначають головні і базові наукові організації та установи, на які покладається ведення державного кадастру тваринного світу і які відповідають за виконання кадастрових робіт за окремими видами (групами видів) тварин.

Визначення головних наукових організацій та установ, на які покладається його ведення, здійснюється за погодженням з Національною академією наук та міністерствами і відомствами, у віданні яких вони перебувають.

Головні наукові організації та установи розробляють інструкції щодо ведення державного кадастру тваринного світу, координують роботи базових організацій та установ, обробляють і узагальнюють одержану інформацію, готують її до розгляду в Міністерстві охорони навколишнього природного середовища України.

Базові наукові організації та установи здійснюють поточне проведення кадастрових робіт, збір і оброблення первинних даних на закріплених за

ними територіях за певними видами (групами видів) тварин і передають ці дані для узагальнення відповідним головним науковим організаціям чи установам.

До повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських, районних, сільських, селищних, міських, районних у містах (де вони утворені) рад у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу належить:

- організація розроблення і затвердження республіканських та інших територіальних програм з питань охорони, використання і відтворення тваринного світу;

- вирішення в установленому законодавством порядку питань щодо надання в користування мисливських угідь та рибогосподарських водних об'єктів;

- організація та здійснення заходів щодо охорони тваринного світу та поліпшення середовища його існування; здійснення інших повноважень, передбачених законом (ст. 15 Закону України «Про тваринний світ»).

3. Правові основи використання тваринного світу В Україні використання тваринного світу здійснюється на підставі права власності та права користування. Форми права власності на об'єкти тваринного світу закріплені у ч. 5 ст. 5 Закону України «Про тваринний світ»: державна, комунальна, приватна. Об'єкти тваринного світу, які утримуються (зберігаються) підприємствами, установами та організаціями державної або комунальної форми власності, є об'єктом права державної або комунальної власності (ст. 6 Закону України «Про тваринний світ»). Згідно зі ст. 7 Закону України «Про тваринний світ» об'єкти тваринного світу, вилучені із стану природної волі, розведені (отримані) у напіввільних умовах чи в неволі або набуті іншим не забороненим законом шляхом, можуть перебувати у приватній власності юридичних та фізичних осіб. Законність набуття у приватну власність об'єктів тваринного світу (крім добутих у порядку

загального використання) повинна бути підтверджена відповідними документами, що засвідчують законність вилучення цих об'єктів з природного середовища, ввезення в Україну з інших країн, факту купівлі, обміну, отримання у спадок тощо, які видаються в установленому законодавством порядку. У передбаченому законом порядку права власників об'єктів тваринного світу можуть бути обмежені в інтересах охорони цих об'єктів, навколишнього природного середовища та захисту прав громадян.

Підставами припинення права приватної власності на об'єкти тваринного світу законодавець визначив наступні: жорстоке поводження з дикими тваринами; встановлення законодавчими актами заборони щодо перебування у приватній власності окремих об'єктів тваринного світу; інші випадки, передбачені законом. Право приватної власності на об'єкти тваринного світу при виникненні вищезазначених підстав може бути припинено в судовому порядку за позовами органів контролю в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу або прокурора (ст. 8 Закону України «Про тваринний світ»). Використання об'єктів тваринного світу на праві користування здійснюється у загальному та спеціальному порядку.

Загальне використання об'єктів тваринного світу має наступні особливості: гарантується громадянам; реалізується для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних тощо); характеризується безоплатністю; здійснюється без вилучення об'єктів тваринного світу з природного середовища (за винятком любительського і спортивного рибальства у водних об'єктах загального користування в межах встановлених законодавством обсягів безоплатного вилову).

У порядку загального використання об'єктів тваринного світу здійснюється використання корисних властивостей життєдіяльності тварин – природних санітарів середовища, запилювачів рослин тощо, а також використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно–освітніх,

виховних, естетичних та інших цілях, не заборонених законом. Під час здійснення загального використання об'єктів тваринного світу забороняється знищення тварин, руйнування їхнього житла та інших споруд (нір, хаток, лігв, гнізд, мурашників, бобрових загат тощо), порушення середовища існування тварин і погіршення умов їх розмноження (ст. 16 Закону України «Про тваринний світ»).

Для спеціального використання об'єктів тваринного світу на підставі статей 17, 18 Закону України «Про тваринний світ» характерне: вилучення (добуванням, збиранням) об'єктів тваринного світу із природного середовища; одержання відповідних дозволів чи інших документів, що видаються в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Ця вимога поширюється також на власників чи користувачів земельними ділянками, на яких перебувають (знаходяться) об'єкти тваринного світу; сплата відповідного збору. Відповідно до ст. 19 Закону України «Про тваринний світ» право спеціального використання об'єктів тваринного світу припиняється в разі: закінчення строку, на який було надано відповідний дозвіл чи інший документ на право їх використання; добровільної відмови підприємств, установ, організацій та громадян від використання об'єктів тваринного світу; припинення діяльності підприємств, установ, організацій та громадян, які використовували об'єкти тваринного світу; порушення встановленого законодавством порядку та умов спеціального використання об'єктів тваринного світу. За умови додержання вимог Закону України «Про тваринний світ» та інших нормативно-правових актів можуть здійснюватися такі види використання об'єктів тваринного світу: мисливство; рибальство, включаючи добування водних безхребетних тварин; використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях; використання корисних властивостей життєдіяльності тварин – природних санітарів середовища, запилювачів рослин тощо; використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності; добування

(придбання) диких тварин з метою їх утримання і розведення у напіввільних умовах чи в неволі.

4. Законами можуть бути передбачені й інші види використання об'єктів тваринного світу (ст. 20 Закону України «Про тваринний світ»). Прийняття 22 лютого 2000 року Верховною Радою України Закону «Про мисливське господарство та полювання» є суттєвим кроком на шляху створення юридичних засад для припинення подальшої деградації популяцій мисливських тварин і сприяння їх відтворенню. Згідно зі ст. 1 вищезазначеного Закону мисливецьство – це вид спеціального використання тваринного світу шляхом добування мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах у межах мисливських угідь. Право на полювання в межах визначених для цього мисливських угідь відповідно до ст. 12 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» мають громадяни України, які досягли 18-річного віку і одержали відповідні документи, що засвідчують право на полювання. На підставі ст. 14 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» документами на право полювання є: посвідчення мисливця; щорічна контрольна картка обліку добутої дичини і порушень правил полювання з відміткою про сплату державного мита; дозвіл на добування мисливських тварин (ліцензія, відстрільна картка тощо); відповідний дозвіл на право користування вогнепальною мисливською зброєю (у разі полювання з такою зброєю); паспорт на собак мисливських порід, інших ловчих звірів і птахів з відміткою про допуск до полювання у поточному році у разі їх використання під час полювання. Зазначені документи мисливець зобов'язаний мати під час здійснення полювання, транспортування або перенесення продукції полювання і пред'являти їх на вимогу осіб, уповноважених здійснювати контроль у галузі мисливського господарства та полювання. Посвідчення мисливця та щорічна контрольна картка обліку добутої дичини і порушень правил полювання видаються спеціально

уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі мисливського господарства та полювання або його територіальними органами у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Рибальством вважається добування риби та водних безхребетних. На території України відповідно до законодавства може здійснюватися промислове, любительське та спортивне рибальство (ст. 25 Закону України «Про тваринний світ»). Згідно з ч. 1 ст. 28 Закону України «Про тваринний світ» використання об'єктів тваринного світу, які перебувають у стані природної волі, в наукових, культурно–освітніх, виховних та естетичних цілях здійснюється підприємствами, установами, організаціями та громадянами безоплатно і без відповідних дозволів чи інших документів, якщо при цьому об'єкти тваринного світу не вилучаються (в тому числі тимчасово) із природного середовища; тваринам та середовищу їх існування не завдається шкоди; не порушуються права власників та користувачів природних ресурсів. Використання корисних властивостей життєдіяльності тварин – природних санітарів середовища, запилювачів рослин тощо допускається тільки без їх вилучення та знищення, погіршення середовища їх існування і без заподіяння тваринам іншої шкоди (ст. 29 Закону України «Про тваринний світ»). Використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності на підставі ст. 30 Закону України «Про тваринний світ» допускається тільки без вилучення та знищення тварин і без погіршення середовища їх існування. Відповідно до ст. 31 Закону України «Про тваринний світ» підприємствам, установам, організаціям і громадянам дозволяється добування (придбання) диких тварин з метою утримання і розведення у напіввільних умовах чи в неволі для використання цих тварин та отриманих продуктів їх життєдіяльності. Тварини, вилучені з природного середовища за відповідним дозволом чи іншим документом та за визначену у встановленому законодавством порядку плату, є власністю підприємств, установ, організацій та громадян, яким цей дозвіл чи інший документ було

видано. Дикі тварини, що утримуються підприємствами, установами, організаціями та громадянами у напіввільних умовах чи в неволі без відповідного дозволу чи інших документів на право вилучення їх з природного середовища, що засвідчують законність їх набуття, вважаються незаконно набутими. Правила добування диких тварин, а також їх утримання і розведення у напіввільних умовах чи в неволі встановлюються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища за погодженням з спеціально уповноваженими центральними органами виконавчої влади з питань мисливського господарства та полювання і рибного господарства.

Тема 16 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ

План

1. Поняття екологічної безпеки та правовий механізм її забезпечення. Суб'єкти й об'єкти екологічної безпеки.
2. Правове регулювання поведінки забезпечення ядерної та радіаційної безпеки.
3. Правове регулювання поведінки з небезпечними хімічними речовинами.
4. Правове забезпечення біологічної безпеки.
5. Правове забезпечення від впливу негативних фізичних чинників.
6. Юридична відповідальність за правопорушення в галузі забезпечення екологічної безпеки.

1. Поняття екологічної безпеки та її правові основи. Право екологічної безпеки, як об'єктивна категорія, має об'єкт і предмет регулювання. Об'єктом є ця безпека, а предметом – правовідносини, пов'язані з її забезпеченням. Екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної

обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей (ч. 1 ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Екологічна безпека гарантується громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державноправових та інших заходів. Законність створює умови існування екологічної безпеки, її вдосконалення та зміцнення. В результаті здійснення законності створюється екологічна безпека, тобто такий порядок, забезпечення якого закріплено державою; законність та екологічна безпека складають основу нормального життя суспільства, усіх громадян України.

На підставі Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року № 55–ХІІ4 Україна самостійно встановлює порядок організації охорони природи на своїй території та порядок використання природних ресурсів. Вона має право заборонити будівництво та припинити функціонування будь-яких підприємств, установ, організацій та інших об'єктів, які спричиняють загрозу екологічній безпеці.

Завданнями національної екологічної політики є досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища, що передбачає: проведення оцінки та послідовне зниження екологічних ризиків для здоров'я людини; упровадження системи екологічного маркування товарів і продуктів харчування; приведення якості питної води у відповідність з європейськими стандартами.

Екологічну безпеку можна поділити на декілька видів: локальну, регіональну, державну, міжнародну.

2. Значний вплив на створення національної нормативно-правової бази регулювання ядерної та радіаційної безпеки створила надзвичайна техногенна аварія на Чорнобильській АЕС. Вибух з руйнуванням атомного реактора на четвертому енергоблоці 26 квітня 1986 року спричинив значні екологічні, медичні та моральні наслідки в Україні, Білорусі, Росії.

Враховуючи надзвичайний характер того, що сталося, всю роботу з організації щодо ліквідації аварії та обмеження її наслідків взяло в свої руки союзне керівництво. Тому основні її напрями визначалися рішеннями спеціально утвореної оперативної групи, постановами і розпорядженнями ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 27 лютого 1991 року залежно від ландшафтних та геохімічних особливостей ґрунтів, величини перевищення природного доаварійного рівня накопичення радіонуклідів у навколишньому середовищі, пов'язаних з ними ступенів можливого негативного впливу на здоров'я населення, вимог щодо здійснення радіаційного захисту населення та інших спеціальних заходів, з урахуванням загальних виробничих та соціально-побутових відносин територія, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, поділяється на зони, а саме: 1) зона відчуження – це територія, з якої проведено евакуацію населення в 1986 році; 2) зона безумовного (обов'язкового) відселення – це територія, що зазнала інтенсивного забруднення довгоживучими радіонуклідами, з щільністю забруднення ґрунту понад доаварійний рівень ізотопами цезію від 15,0 Кі/ км² та вище, або стронцію від 3,0 Кі/км² та вище, або плутонію від 0,1 Кі/км² та вище, де розрахункова ефективна еквівалентна доза опромінення людини з урахуванням коефіцієнтів міграції радіонуклідів у рослини та інших факторів може перевищити 5,0 мЗв (0,5 бер) за рік понад дозу, яку вона одержувала у доаварійний період; 3) зона гарантованого добровільного відселення – це територія з щільністю забруднення ґрунту понад доаварійний рівень ізотопами цезію від 5,0 до 15,0 Кі/км², або стронцію від 0,15 до 3,0 Кі/км², або плутонію від 0,01 до 0,1 Кі/км², де розрахункова ефективна еквівалентна доза опромінення людини з урахуванням коефіцієнтів міграції радіонуклідів у рослини та інших факторів може перевищити 1,0 мЗв (0,1 бер) за рік понад дозу, яку вона одержувала у

доаварійний період; 4) зона посиленого радіоекологічного контролю – це територія з щільністю забруднення ґрунту понад доаварійний рівень ізотопами цезію від 1,0 до 5,0 Кі/км², або стронцію від 0,02 до 0,15 Кі/км², або плутонію від 0,005 до 0,01 Кі/км² за умови, що розрахункова ефективна еквівалентна доза опромінення людини з урахуванням коефіцієнтів міграції радіонуклідів у рослини та інших факторів перевищує 0,5 мЗв (0,05 бер) за рік понад дозу, яку вона одержувала у доаварійний період.

Поняття радіаційної та ядерної безпеки визначені у ст. 1 Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 8 лютого 1995 року: радіаційна безпека – це дотримання допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення та навколишнє природне середовище, встановлених нормами, правилами та стандартами з безпеки; ядерна безпека – це дотримання норм, правил, стандартів та умов використання ядерних матеріалів, що забезпечують радіаційну безпеку.

Основними завданнями ядерного законодавства є: правове регулювання суспільних відносин під час здійснення всіх видів діяльності у сфері використання ядерної енергії; створення правових засад системи управління у сфері використання ядерної енергії і системи регулювання безпеки під час використання ядерної енергії; встановлення прав, обов'язків і відповідальності органів державної влади, підприємств, установ і організацій, посадових осіб і персоналу, а також громадян стосовно їх діяльності, пов'язаної з використанням ядерної енергії; визначення основних принципів радіаційного захисту людей та навколишнього природного середовища; забезпечення участі громадян та їх об'єднань у формуванні державної політики у сфері використання ядерної енергії; сприяння подальшому зміцненню міжнародного режиму безпечного використання ядерної енергії (ст. 3 Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»).

Радіаційна безпека під час поводження з радіоактивними відходами – це неперевищення допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення та навколишнє природне середовище, встановлених нормами, правилами, стандартами з безпеки, а також обмеження міграції радіонуклідів у навколишнє природне середовище.

Тема 17 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ

План

1. Основні напрями державної політики у сфері поводження з відходами.
2. Відходи як об'єкт правового регулювання. Правова класифікація відходів.
3. Правовий режим поводження з відходами: радіоактивними, твердими побутовими, небезпечними.
4. Функції органів виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо поводження з відходами: облік, моніторинг та інформація про відходи.
5. Основні види правопорушень у сфері поводження з відходами та застосування юридичної відповідальності.

1. Основними принципами державної політики у сфері поводження з відходами є пріоритетний захист навколишнього природного середовища та здоров'я людини від негативного впливу відходів, забезпечення ощадливого використання матеріально-сировинних та енергетичних ресурсів, науково обгрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства щодо утворення та використання відходів з метою забезпечення його сталого розвитку.

До основних напрямів державної політики щодо реалізації зазначених принципів належить:

- забезпечення повного збирання і своєчасного знешкодження та видалення відходів, а також дотримання правил екологічної безпеки при поводженні з ними;
- зведення до мінімуму утворення відходів та зменшення їх небезпечності;

- забезпечення комплексного використання матеріально-сировинних ресурсів;
- сприяння максимально можливій утилізації відходів шляхом прямого повторного чи альтернативного використання ресурсно-цінних відходів;
- забезпечення безпечного видалення відходів, що не підлягають утилізації, шляхом розроблення відповідних технологій, екологічно безпечних методів та засобів поводження з відходами;
- організація контролю за місцями чи об'єктами розміщення відходів для запобігання шкідливому впливу їх на навколишнє природне середовище та здоров'я людини;
- здійснення комплексу науково-технічних та маркетингових досліджень для виявлення і визначення ресурсної цінності відходів з метою їх ефективного використання;
- сприяння створенню об'єктів поводження з відходами;
- забезпечення соціального захисту працівників, зайнятих у сфері поводження з відходами;
- обов'язковий облік відходів на основі їх класифікації та паспортизації;
- створення умов для реалізації роздільного збирання побутових відходів шляхом запровадження соціально-економічних механізмів, спрямованих на заохочення утворювачів цих відходів до їх роздільного збирання;
- сприяння залученню недержавних інвестицій та інших позабюджетних джерел фінансування у сферу поводження з відходами.

2. Законодавство України про відходи регулює процес поводження з відходами на всіх стадіях – від їх утворення до знешкодження, захоронення і утилізації. Основними нормативно-правовими актами в даній галузі є: Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Закон України «Про відходи», Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами», Закон України «Про загальнодержавну програму поводження з

токсичними відходами», Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку».

Закон України «Про відходи» є базовим у регулюванні правовідносин з відходами. Ним визначаються правові, організаційні та економічні засади діяльності, пов'язаної із запобіганням або зменшенням обсягів утворення відходів, їх збиранням, перевезенням, зберіганням, обробленням, утилізацією та видаленням, знешкодженням та захороненням, а також з відверненням негативного впливу відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини на території України.

Згідно із Законом України «Про відходи» відходи – це будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворилися у процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання за місцем їх утворення чи виявлення і від яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення. Між тим Державний класифікатор відходів ДК 005-1996' розширює їх поняття, включає відходи, які утворені внаслідок природних та техногенних катастроф.

У нормативно-правових актах розрізняють види відходів: за сферою їх утворення: відходи виробництва, споживання та побутові відходи; за агрегатним станом: тверді, рідкі, газоподібні; залежно від фізичного стану, в якому вони перебувають: газоподібні, рідинні, тверді, сумішеві; за ступенем (рівнем) небезпеки і характером впливу на навколишнє природне середовище і здоров'я людини: безпечні і небезпечні відходи (токсичні, біологічні, вибухонебезпечні, вогненебезпечні, радіоактивні тощо); за їх приналежністю: відходи, що перебувають у власності відповідних суб'єктів, та безхазяйні відходи; за суспільною корисністю; залежно від засобу подальшого поводження тощо.

Залежно від сфери утворення відходи поділяються на відходи виробництва та споживання і побутові відходи.

Тверді побутові відходи – це відходи, які утворюються в процесі життя і діяльності людини і накопичуються у житлових будинках, громадських, навчальних, лікувальних, торговельних та інших закладах (це харчові відходи, предмети дорожнього вжитку, сміття, опале листя, відходи від прибирання і поточного ремонту квартир, макулатура, скло, метал, полімерні матеріали тощо) і не мають подальшого використання за місцем їх утворення.

Рідкі побутові відходи – господарчо-побутові (від миття, прання тощо) та каналізаційні стоки (за винятком промислових) за відсутності централізованого водовідведення.

Особлива увага в законодавстві приділяється небезпечним відходам, тому що вони самостійно або при вступі в контакт із іншими речовинами можуть заподіяти шкоду навколишньому природному середовищу і здоров'ю людини. Небезпечними є відходи, що мають фізичні, хімічні, біологічні чи інші небезпечні властивості, які створюють або можуть створити значну небезпеку для навколишнього природного середовища і здоров'я людини та потребують спеціальних методів і засобів поводження з ними. Залежно від шкідливості їх властивостей вони поділяються на токсичні, біологічні, вибухонебезпечні, вогненебезпечні і радіоактивні відходи.

Закон України «Про відходи» додатково виділяє групу відходів – відходи як вторинна сировина. До цієї групи належать відходи, для утилізації та переробки яких в Україні існують відповідні технології та виробничо–технологічні й/або економічні передумови.

4. Відповідно до статті 26 Закону України «Про відходи» державному обліку та паспортизації підлягають в обов'язковому порядку всі відходи, що утворюються на території України і на які поширюється дія цього Закону.

Державний облік та паспортизація відходів здійснюються у порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Система і форми звітності, порядок надання і використання відповідної інформації про відходи, а також порядок перегляду їх номенклатури розробляються на основі державного класифікатора відходів і затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері статистики, за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища та інших заінтересованих центральних органів виконавчої влади.

З метою забезпечення збирання, оброблення, збереження та аналізу інформації про об'єкти утворення, оброблення та утилізації відходів ведеться їх реєстр, в якому визначаються номенклатура, обсяги утворення, кількісні та якісні характеристики відходів, інформація про поводження з ними та заходи щодо зменшення обсягів утворення відходів і рівня їх небезпеки.

Реєстр об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів ведеться на підставі звітних даних виробників відходів, відомостей уповноважених органів виконавчої влади у сфері поводження з відходами.

Реєстр об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів включає геопросторові дані, метадані та сервіси, оприлюднення, інша діяльність з якими та доступ до яких здійснюються у мережі Інтернет згідно із Законом України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних».

Порядок ведення реєстру об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів визначається Кабінетом Міністрів України.

Стаття 28 Закону України «Про відходи» зазначає, що з метою повного обліку та опису функціонуючих, закритих та законсервованих місць видалення відходів, їх якісного і кількісного складу, а також здійснення контролю за впливом відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини ведеться реєстр місць видалення відходів.

Реєстр місць видалення відходів ведеться на підставі відповідних паспортів, звітних даних виробників відходів, відомостей уповноважених

органів виконавчої влади у сфері поводження з відходами. Дані реєстру підлягають щорічному уточненню.

Реєстр місць видалення відходів включає геопросторові дані, метадані та сервіси, оприлюднення, інша діяльність з якими та доступ до яких здійснюються у мережі Інтернет згідно із Законом України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних»

Порядок ведення реєстру місць видалення відходів визначається Кабінетом Міністрів України.

З метою визначення та прогнозування впливу відходів на навколишнє природне середовище, своєчасного виявлення негативних наслідків, їх відвернення та подолання виробники відходів, їх власники, а також центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, а на території Автономної Республіки Крим – орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища здійснюють моніторинг місць утворення, зберігання і видалення відходів.

Моніторинг місць утворення, зберігання і видалення відходів є складовою єдиної системи державного моніторингу навколишнього природного середовища.

Інформування про вплив відходів і місць чи об'єктів їх зберігання та видалення на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людини

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення, та інші уповноважені органи виконавчої влади у сфері поводження з відходами забезпечують заінтересовані органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування,

підприємства, установи, організації, громадян та їх об'єднання інформацією про розташування місць чи об'єктів зберігання і видалення відходів, їх вплив на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людини.

5. Правопорушення у сфері поводження з відходами і відповідальність за них врегульовано Розділом VIII Закону України «Про відходи».

Особи, винні в порушенні законодавства про відходи, несуть дисциплінарну, адміністративну, цивільну чи кримінальну відповідальність за:

- порушення встановленого порядку поводження з відходами, що призвело або може призвести до забруднення навколишнього природного середовища, прямого чи опосередкованого шкідливого впливу на здоров'я людини та економічних збитків;

- самовільне розміщення чи видалення відходів;

- порушення порядку ввезення в Україну, вивезення і транзиту через її територію відходів як вторинної сировини;

- невиконання розпоряджень і приписів органів, що здійснюють державний контроль та нагляд за операціями поводження з відходами та за місцями їх видалення;

- приховування, перекручення або відмову від надання повної та достовірної інформації за запитом посадових осіб і громадян та їх об'єднань стосовно безпеки утворення відходів та поводження з ними, в тому числі про їх аварійні скиди та відповідні наслідки;

- порушення правил ведення первинного обліку та здійснення контролю за операціями поводження з відходами;

- порушення строків подання і порядку звітності щодо утворення, використання, знешкодження та видалення відходів;

- невиконання вимог щодо поводження з відходами (під час їх збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, знешкодження, видалення та захоронення), що призвело до негативних екологічних,

санітарно-епідемічних наслідків або завдало матеріальної чи моральної шкоди;

– здійснення операцій у сфері поводження з відходами без відповідного дозволу на проведення таких операцій, а також за порушення встановленого порядку подання декларації про відходи або за неподання такої декларації;

– порушення встановлених правил і режиму експлуатації установок і виробництв з оброблення та утилізації відходів, а також полігонів для зберігання чи захоронення промислових, побутових та інших відходів (сміттєзвалищ, шламосховищ, золівдвалів тощо);

– недотримання умов ввезення відходів як вторинної сировини на територію України;

– несвоєчасне внесення платежів за розміщення відходів;

– порушення вимог безпечного перевезення небезпечних відходів;

– порушення встановлених квот на ввезення в Україну відходів як вторинної сировини та строків їх перевезення.

Законами України може бути встановлено відповідальність і за інші правопорушення законодавства про відходи.

Тема 18 ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ УКРАЇНИ

План

1. Формування екологічної мережі: правові засади
2. Поняття, об'єкти та структурні елементи екологічної мережі
3. Порядок включення до переліків територій та об'єктів екологічної мережі

1. Відносини, пов'язані з формуванням, збереженням та раціональним, невиснажливим використанням екологічної мережі (далі – екомережа), регулюються відповідно до Конституції України, Закону України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки», цього Закону, а також законів України, інших

нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до них, та міжнародних договорів України.

Завданням законодавства про екомережу є регулювання суспільних відносин у сфері формування, збереження та раціонального, невиснажливого використання екомережі як однієї з найважливіших передумов забезпечення сталого, екологічно збалансованого розвитку України, охорони навколишнього природного середовища, задоволення сучасних та перспективних економічних, соціальних, екологічних та інших інтересів суспільства.

Формування, збереження та використання екомережі здійснюється відповідно до таких основних принципів:

- забезпечення цілісності екосистемних функцій складових елементів екомережі;

- збереження та екологічно збалансоване використання природних ресурсів на території екомережі;

- зупинення втрат природних та напівприродних територій (зайнятих рослинними угрупованнями природного походження та комплексами, зміненими в процесі людської діяльності), розширення площі території екомережі;

- забезпечення державної підтримки, стимулювання суб'єктів господарювання при створенні на їх землях територій та об'єктів природно-заповідного фонду, інших територій, що підлягають особливій охороні, розвитку екомережі;

- забезпечення участі громадян та їх об'єднань у розробленні пропозицій і прийнятті рішень щодо формування, збереження та використання екомережі;

- забезпечення поєднання національної екомережі з екомережами суміжних країн, що входять до Всеєвропейської екомережі, всебічний розвиток міжнародної співпраці у цій сфері;

– удосконалення складу земель України шляхом забезпечення науково-обґрунтованого співвідношення між різними категоріями земель;

– системне врахування екологічних, соціальних та економічних інтересів суспільства.

2. До складових структурних елементів екомережі включаються:

– території та об'єкти природно-заповідного фонду;

– землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони;

– землі лісового фонду;

– полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, які не віднесені до земель лісового фонду;

– землі оздоровчого призначення з їх природними ресурсами;

– землі рекреаційного призначення, які використовуються для організації масового відпочинку населення і туризму та проведення спортивних заходів;

– інші природні території та об'єкти (ділянки степової рослинності, пасовища, сіножаті, луки, кам'яні розсипи, піски, солончаки, земельні ділянки, в межах яких є природні об'єкти, що мають особливу природну цінність);

– земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України;

– території, які є місцями перебування чи зростання видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України;

– частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання - пасовища, луки, сіножаті тощо;

– радіоактивно забруднені землі, що не використовуються та підлягають окремій охороні як природні регіони з окремим статусом.

3. Порядок включення до переліків територій та об'єктів екомережі

1. Включення територій та об'єктів до переліків територій та об'єктів екомережі здійснюється з урахуванням їх значення з точки зору екології,

ботаніки, зоології та ландшафтознавства. У першу чергу до переліків включаються території та об'єкти, що мають загальнодержавне значення з точки зору ландшафтного та біорізноманіття.

2. Включення територій та об'єктів екомережі до відповідних переліків здійснюється на підставі рішень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень у порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Тема 19 ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

План

1. Природно-заповідний фонд: класифікація територій та об'єктів, правовий режим
2. Правовий режим природних та біосферних заповідників
3. Правовий режим національних природних парків
4. Правовий режим зоологічних парків.

1. Природно-заповідний фонд як об'єкт правової охорони та використання Сьогодні до складу природно-заповідного фонду України входять понад 7300 територій та об'єктів загальною площею 2,8 млн. га, що становить 4 % території держави. Це, зокрема, 17 природних та 4 біосферних заповідника, 19 національних природних парків, 45 регіональних ландшафтних парків, 3078 пам'яток природи, 2729 заказників, 616 ботанічних, зоологічних садів, дендропарків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 793 заповідних урочища. Незважаючи на це, площа природно-заповідного фонду в Україні є недостатньою і залишається значно меншою, ніж у більшості країн Європи, де середній відсоток заповідності становить 15 % території. Природно-заповідний фонд – це ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і

виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища (ч. 2 преамбули Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

Розвиток заповідної справи є одним із найважливіших пріоритетів довгострокової державної політики України. Правова охорона та раціональне використання територій і об'єктів природно-заповідного фонду України здійснюється на підставі норм законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України» та інших нормативно-правових актів. Законодавством України природно-заповідний фонд охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення і використання. Режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду – це сукупність науково–обґрунтованих екологічних вимог, норм і правил, які визначають правовий статус, призначення цих територій та об'єктів, характер допустимої діяльності в них, порядок охорони, використання і відтворення їх природних комплексів (ч. 1 ст. 14 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»). Згідно з ч. 1 ст. 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» до природно–заповідного фонду України належать: природні території та об'єкти і штучно створені об'єкти. До природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України відносяться: природні заповідники природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, вивчення природних процесів і явищ, що відбуваються в них, розробки наукових засад охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та екологічної безпеки (ст. 15 Закону України «Про

природно-заповідний фонд України»); біосферні заповідники – природоохоронні, науково-дослідні установи міжнародного значення, що створюються з метою збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонового екологічного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів (ст. 17 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»); національні природні парки – природоохоронні, рекреаційні, культурно-освітні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність (ст. 20 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»); регіональні ландшафтні парки – природоохоронні, рекреаційні установи місцевого чи регіонального значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення (ст. 23 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»); заказники, – якими оголошуються природні території (акваторії) з метою збереження і відтворення природних комплексів чи їх окремих компонентів (ст. 25 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»). Вони поділяються на ландшафтні, лісові, ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, гідрологічні, загальногеологічні, палеонтологічні та карстово-спелеологічні (ч. 3 ст. 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»); пам'ятки природи – , якими оголошуються окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне і пізнавальне значення, з метою збереження їх у природному стані (ст. 27 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»). Вони поділяються на комплексні, ботанічні, зоологічні, гідрологічні та геологічні

(ч. 3 ст. 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»); заповідні урочища, якими оголошуються лісові, степові, болотні та інші відокремлені цілісні ландшафти, що мають важливе наукове, природоохоронне і естетичне значення, з метою збереження їх у природному стані (ст. 29 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»). До штучно створених об'єктів природно-заповідного фонду України відносяться: ботанічні сади, які створюються з метою збереження, вивчення, акліматизації, розмноження в спеціально створених умовах та ефективного господарського використання рідкісних і типових видів місцевої і світової флори шляхом створення, поповнення та збереження ботанічних колекцій, ведення наукової, навчальної і освітньої роботи (ст. 31 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»); дендрологічні парки, які створюються з метою збереження і вивчення у спеціально створених умовах різноманітних видів дерев і чагарників та їх композицій для найбільш ефективного наукового, культурного, рекреаційного та іншого використання (ст. 33 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»); зоологічні парки, метою утворення яких є організація екологічної освітньо-виховної роботи, створення експозицій рідкісних, екзотичних та місцевих видів тварин, збереження їх генофонду, вивчення дикої фауни і розробки наукових основ її розведення у неволі (ст. 35 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»); парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, якими оголошуються найбільш визначні та цінні зразки паркового будівництва з метою охорони їх і використання в естетичних, виховних, наукових, природоохоронних та оздоровчих цілях (ст. 37 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»). Відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва залежно від їх екологічної і наукової, історико-культурної цінності можуть бути загальнодержавного або місцевого

значення. Класифікація об'єктів природно-заповідного фонду України, його заповідні категорії, загалом, відповідають міжнародним концепціям заповідної справи. Правові засади функціонування територій та об'єктів природно-заповідного фонду закріплені у ст. 5 Закону України «Про природно-заповідний фонд України». У даній статті зазначено, що завдання, науковий профіль, особливості природоохоронного режиму та характеру функціонування природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, заказників, ботанічних садів, дендрологічних парків та зоологічних парків визначаються у положеннях про них, які розробляються відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» і затверджуються: центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища – щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення; органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища на місцях – щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення.

Завдання, особливості природоохоронного режиму пам'яток природи та заповідних урочищ визначаються на основі Закону України «Про природно-заповідний фонд України» безпосередньо в їх первинних облікових документах. Природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, а також ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки загальнодержавного значення є юридичними особами. Ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки місцевого значення та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва відповідно до законодавства України можуть бути визнані юридичними особами.

Згідно зі ст. 39 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» для забезпечення необхідного режиму охорони природних

комплексів та об'єктів природних заповідників, запобігання негативному впливу господарської діяльності на прилеглих до них територіях устанавлюються охоронні зони. У разі необхідності охоронні зони можуть устанавлюватися на територіях, прилеглих до окремих ділянок національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, а також навколо заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва. Розміри охоронних зон визначаються відповідно до їх цільового призначення на основі спеціальних обстежень ландшафтів та господарської діяльності на прилеглих територіях.

Важливим механізмом, спрямованим на вирішення завдань заповідної справи, за достатньо скрутних економічних умов в державі, як засвідчила практика, є передбачене Законом України «Про природно-заповідний фонд України» (ст. 55) резервування цінних для заповідання територій. Таке резервування проводиться з метою недопущення знищення або руйнування в результаті господарської діяльності цінних природних територій та об'єктів до прийняття у встановленому порядку рішень про оголошення цих територій та об'єктів складовими частинами природно-заповідного фонду держави і виділення необхідних для цього коштів.

Правове регулювання використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду Території та об'єкти природно-заповідного фонду з додержанням вимог, встановлених Законом України «Про природно-заповідний фонд України» та іншими актами законодавства України, можуть використовуватися: у природоохоронних цілях; у науково-дослідних цілях; в оздоровчих та інших рекреаційних цілях; в освітньо-виховних цілях; для потреб моніторингу навколишнього природного середовища. Зазначені основні види використання, а також заготівля деревини, лікарських та інших цінних рослин, їх плодів, сіна, випасання худоби, мисливство, рибальство та інші види використання можуть здійснюватися лише за умови, що така

діяльність не суперечить цільовому призначенню територій та об'єктів природно-заповідного фонду, встановленим вимогам щодо охорони, відтворення та використання їх природних комплексів та окремих об'єктів (ст. 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»). Згідно зі ст. 4 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» території природних заповідників, заповідні зони біосферних заповідників, землі та інші природні ресурси, надані національним природним паркам, є власністю Українського народу. Регіональні ландшафтні парки, зони – буферна, антропогенних ландшафтів, регульованого заповідного режиму біосферних заповідників, землі та інші природні ресурси, включені до складу, але не надані національним природним паркам, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки–пам'ятки садово–паркового мистецтва можуть перебувати як у власності Українського народу, так і в інших формах власності, передбачених законодавством України. Ботанічні сади, дендрологічні парки та зоологічні парки, створені до прийняття Закону України «Про природно-заповідний фонд України», не підлягають приватизації. У разі зміни форм власності на землю, на якій знаходяться заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, землевласники зобов'язані забезпечувати режим їх охорони і збереження з відповідною перереєстрацією охоронного зобов'язання. Землі природно–заповідного та іншого природоохоронного призначення є законодавчо визначеною категорією земель у ст. 19 Земельного кодексу України. На підставі ст. 7 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» землі природно-заповідного фонду України, а також землі територій та об'єктів, що мають особливу екологічну, наукову, естетичну, господарську цінність і є відповідно до статті 6 цього Закону об'єктами комплексної охорони, належать до земель природоохоронного та історико-культурного призначення. На землях природоохоронного та історико-культурного

призначення забороняється будь-яка діяльність, яка негативно впливає або може негативно впливати на стан природних та історико-культурних комплексів та об'єктів чи перешкоджає їх використанню за цільовим призначенням.

На використання земельної ділянки або її частини в межах природно-заповідного фонду може бути встановлено обмеження (обтяження) в обсязі, передбаченому законом або договором. Обмеження (обтяження) підлягає державній реєстрації і діє протягом строку, встановленого законом або договором. Завдані обмеженням (обтяженням) у землекористуванні втрати підлягають відшкодуванню згідно із Земельним кодексом України. У п. 4 Положення про Зелену книгу України, яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 року № 1286, одним із шляхів охорони природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги, визначено створення на місцевостях, де існують угруповання, біосферних заповідників, інших територій та об'єктів природно-заповідного фонду, в тому числі транскордонних. У свою чергу, серед заходів щодо охорони об'єктів Червоної книги України також значну роль відіграє створення заповідників, інших територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Так, відповідно до ст. 11 Закону України «Про Червону книгу України» охорона рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу передбачає розведення їх у спеціально створених умовах (зоологічних парках, розплідниках, ботанічних садах, дендрологічних парках тощо). Перебування (зростання) на певній території рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, є підставою для оголошення її об'єктом природно-заповідного фонду України загальнодержавного значення. Для забезпечення вирішення транскордонних та інших проблем охорони і відтворення об'єктів Червоної книги України здійснюється міжнародне співробітництво в цій сфері шляхом укладання і виконання

відповідних двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорів, організації біосферних заповідників, створення на територіях, суміжних з іншими державами, міждержавних заповідників, національних парків, заказників та інших територій і об'єктів природно–заповідного фонду, проведення спільних наукових досліджень, обміну їх результатами. Основні напрями розвитку заповідної справи і збереження біоресурсів, а також заходи, спрямовані на їх реалізацію, передбачають: створення оптимальної репрезентативної мережі природно–заповідного фонду України; резервування у процесі земельної реформи цінних для заповідання природних територій та об'єктів (п. 31 Основних напрямів державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, затверджених постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 року № 188/98–ВР).

Тема 20 ПРАВОВИЙ РЕЖИМ САНІТАРНО-ЗАХИСНИХ ЗОН, КУРОРТНИХ, ЛІКУВАЛЬНО–ОЗДОРОВЧИХ, РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ ТА КУРОРТІВ

План

1. Особливості правової охорони курортних та лікувально–оздоровчих територій
2. Правовий режим рекреаційних територій

1. Рекреаційні, курортні і лікувально–оздоровчі зони як об'єкти правової охорони Територія України наділена великими рекреаційними ресурсами. У Закарпатській області, особливо біля Сваляви, є значні запаси вуглекислих вод, на базі яких працює декілька курортів. Трускавець, Східниця та Моршин також славляться цінними мінеральними водами (гідрокарбонатно-сульфатними, кальцієво-магнієвими, сульфатними, натрієво-кальцієвими та ін.). Особливими кліматичними умовами в Україні наділені території Південного берега Криму, східного підрайону, який

простягається вздовж Азовського моря, Карпатського району тощо. Відповідно до ст. 60 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» особливій охороні підлягають природні території та об'єкти, що мають велику екологічну цінність як унікальні та типові природні комплекси, для збереження сприятливої екологічної обстановки, попередження та стабілізації негативних природних процесів і явищ. Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні, утворюють єдину територіальну систему і включають території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні й лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні і інші типи територій та об'єктів, що визначаються законодавством України. Нині рекреаційні, курортні та лікувально-оздоровчі зони становлять порівняно незначну частину території України. Наявна площа та територіальна структура земель України, що підлягають особливій охороні, дають певні підстави для їх віднесення до територіальної системи з певними ознаками екологічної мережі. Саме тому рекреаційні, курортні та лікувально-оздоровчі зони включені до складу структурних елементів екологічної мережі (ч. 6 п. 4 Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки, затвердженої Законом України від 21 вересня 2000 року). З метою забезпечення виконання природоохоронних функцій національної екологічної мережі Загальнодержавною програмою формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки (ч. 2 п. 6) передбачається здійснення відповідних заходів, серед яких відзначимо: здійснення заходів щодо запобігання негативному впливу на природні комплекси елементів національної екологічної мережі; впровадження системи здійснення природоохоронних заходів для збереження природних комплексів елементів національної екологічної мережі. Оцінка потенціалу природно-лікувальних ресурсів свідчить, що Україна має перспективу поживлення санаторно-курортного лікування та оздоровлення. Це могутній потенціал розвитку міжнародного і

вітчизняного оздоровлення і туризму, які є прибутковими галузями в економіці багатьох країн (ч. 1 п. 2 Концепції розвитку санаторно–курортної галузі, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 року № 231–р1).

Курортні і лікувально-оздоровчі зони також є об'єктами правової охорони. У Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», зокрема в ч. 1 ст. 62, курортними і лікувально-оздоровчими зонами визнаються території, які мають виражені природні лікувальні фактори: мінеральні джерела, кліматичні та інші умови, сприятливі для лікування і оздоровлення людей.

Зміст понять «курорт» та «лікувально-оздоровча місцевість» закріплений на законодавчому рівні у ст. 1 Закону України «Про курорти» від 5 жовтня 2000 року № 2026–III: курорт – це освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні; лікувально-оздоровча місцевість – це природна територія, що має мінеральні та термальні води, лікувальні грязі, озокерит, ропу лиманів та озер, кліматичні та інші природні умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. На підставі ст. 47 Земельного кодексу України до земель оздоровчого призначення належать землі, що мають природні лікувальні властивості, які використовуються або можуть використовуватися для профілактики захворювань і лікування людей. За характером природних лікувальних ресурсів курорти України поділяються на курорти державного та місцевого значення (ст. 4 Закону України «Про курорти»). Так, до курортів державного значення належать природні території, що мають особливо цінні та унікальні природні лікувальні ресурси і використовуються з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. У свою чергу,

до курортів місцевого значення належать природні території, що мають загальнопоширені природні лікувальні ресурси і використовуються з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

В Україні здійснюється санітарна охорона курортів. Її метою є збереження природних властивостей наявних лікувальних ресурсів, запобігання забрудненню, пошкодженню та передчасному виснаженню цих ресурсів. В межах курорту встановлюється округ санітарної (гірничо–санітарної) охорони (ст. 27 Закону України «Про курорти»). Відповідно до ст. 28 Закону України «Про курорти» округ санітарної охорони – це територія земної поверхні, зовнішній контур якої збігається з межею курорту. В межах цієї території забороняються будь-які роботи, що призводять до забруднення ґрунту, повітря, води, завдають шкоди лісу, іншим зеленим насадженням, сприяють розвитку ерозійних процесів і негативно впливають на природні лікувальні ресурси, санітарний та екологічний стан природних територій курортів. Оголошення природних територій курортними і лікувально-оздоровчими зонами здійснюється Верховною Радою України та Верховною Радою Автономної Республіки Крим, а їх природоохоронний режим визначається відповідно Кабінетом Міністрів України та Урядом Автономної Республіки Крим згідно із законодавством України (ч. 4 ст. 62 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). Законом України «Про відходи» (ч. 7 ст. 33) в Україні забороняється несанкціоноване скидання і розміщення відходів у підземних горизонтах, на території міст та інших населених пунктів, на територіях природно-заповідного фонду, на землях природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико–культурного призначення, в межах водоохоронних зон та зон санітарної охорони водних об'єктів, в інших місцях, що може створювати небезпеку для навколишнього природного середовища та здоров'я людини.

2. Рекреаційні зони згідно із законодавством України є об'єктами правової охорони. На підставі ч. 1 ст. 63 Закону України «Про охорону

навколишнього природного середовища» рекреаційні зони – це ділянки суші і водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму. Природні рекреаційні ресурси – це природні курортні, лікувальні, оздоровчі ресурси і фактори, окремі об’єкти природи, придатні для використання в рекреаційній діяльності з метою відновлення і зміцнення здоров’я людей та визнані такими в установленому законодавством порядку. До земель рекреаційного призначення належать землі, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів (ст. 50 Земельного кодексу України). Дотримання принципу цільового використання земель рекреаційного призначення гарантується можливістю розташування на них лише зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально–туристських та екологічних стежок, маркованих трас, територій будинків відпочинку, пансіонатів, об’єктів фізичної культури і спорту, туристичних баз, кемпінгів, яхт-клубів, стаціонарних і наметових туристично-оздоровчих таборів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристичних станцій, дитячих та спортивних таборів, інших аналогічних об’єктів, об’єктів дачного будівництва та стаціонарної рекреації, що використовуються для рекреаційних цілей². Земельні ділянки рекреаційного призначення мають змішаний (подвійний) правовий режим, що характеризується порядком закріплення їх за визначеними законом суб’єктами (власниками, землекористувачами) та можливим використанням на праві загального землекористування. Останнє здійснюється з урахуванням цільового призначення земель і можливих обмежень (заборон), що встановлюються на законодавчому рівні.

На території рекреаційних зон забороняються: а) господарська та інша діяльність, що негативно впливає на навколишнє природне середовище або може перешкодити використанню їх за цільовим призначенням; б) зміни природного ландшафту та проведення інших дій, що суперечать використанню цих зон за прямим призначенням (ч. 2 ст. 63 Закону України

«Про охорону навколишнього природного середовища»). Режим використання цих зон згідно з ч. 3 ст. 63 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначається Верховною Радою Автономної Республіки Крим, місцевими Радами відповідно до законодавства України та Автономної Республіки Крим. Природні рекреаційні ресурси формують компоненти ландшафтних комплексів. Їхні властивості повинні мати сприятливі для рекреаційної діяльності якісні та кількісні параметрами, що відповідають потребам відпочинку, лікування та оздоровлення суб'єкта рекреації.

Тема 21 МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ДОВКІЛЛЯ

План

1. Міжнародно-правова охорона навколишнього природного середовища.
2. Основні джерела міжнародно-правової охорони природних об'єктів.

1. Для деяких проблем в галузі екології притаманний глобальний масштаб, який характеризується неможливістю їх вирішення в межах однієї держави. Це стосується насамперед питань атмосфери, теплового балансу Землі, Світового океану, генофонду тварин і рослин тощо. Подолання глобальних екологічних проблем можливе лише при застосуванні колективних зусиль усіх країн і народів. Саме тому у світі здійснюється міждержавне екологічне співробітництво. Однією із розвинутих форм міждержавного співробітництва у галузі екології є конференції (двосторонні та багатосторонні). Кожного року у світі проводяться сотні або навіть тисячі конференцій з екологічних питань. Залежно від цілей вони є засобом обміну досвідом природоохоронної діяльності та екологічно значимою інформацією. На підставі ст. 71 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» Україна бере участь у міжнародному співробітництві у галузі охорони навколишнього природного середовища на державному і

громадському рівнях відповідно до законодавства України та міжнародного права. Вона здійснює заходи щодо розвитку та зміцнення міжнародного співробітництва у галузі охорони навколишнього природного середовища з іншими державами, а також в рамках природоохоронної діяльності ООН та організацій, що входять в її систему, інших урядових і неурядових міжнародних організацій. Міжнародне екологічне право – це галузь міжнародного права, що складається із сукупності правових норм та правовідносин, які виникають між міжнародними суб'єктами з приводу охорони навколишнього природного середовища від транскордонного забруднення, збереження та раціонального використання зникаючих видів рослинного та тваринного світу, забезпечення міжнародної екологічної безпеки громадян. Суб'єктами міжнародних екологічних відносин є держави, міжнародні урядові та неурядові організації, а також в передбачених міжнародно–правовими нормами випадках юридичні та фізичні особи, які здійснюють вплив на стан навколишнього природного середовища у міжнародних просторах. Об'єктами міжнародного екологічного права є Світовий океан, повітряний простір, Космос, Антарктида, мігруючі дикі тварини тощо. Принципи міжнародного екологічного права прийнято поділяти на загальні та спеціально–галузеві. Загальні принципи міжнародного права є критерієм правомірності регулювання будь-якої сфери міжнародних відносин, включаючи відносини з приводу охорони довкілля, раціонального використання та відтворення природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки. Прикладами зазначених принципів є: повага до державного суверенітету; суверенна рівність всіх держав; взаємна вигода; невтручання у внутрішні справи іншої держави; добросовісне виконання міжнародних зобов'язань; мирне вирішення спорів та деякі інші.

Спеціально-галузевими принципами міжнародного екологічного права є: право кожного на здорове плідне життя в гармонії із природою; пріоритет екологічних прав і інтересів людини в про–цесі безперервного соціально-

економічного розвитку; невід’ємний суверенітет держави над власними природними ресурсами; стійкий, тобто екологічно обґрунтований, соціальний та економічний розвиток; рівна (однакова) екологічна безпека (екологічне благополуччя держави не може бути забезпечене за рахунок або у відриві від іншої або інших держав); заборона екологічної агресії (Конвенція 1977 р. про заборону військового або іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище); регулярний обмін інформацією про екологічну ситуацію на національному або регіональному рівнях; запобігання транскордонного забруднення навколишнього природного середовища; співробітництво в надзвичайних екологічних ситуаціях; науково–технічне співробітництво в галузі охорони довкілля, включаючи заохочення розробки, прикладного використання та розповсюдження природоохоронних технологій; контроль за дотриманням погоджених вимог з охорони навколишнього природного середовища; запобігання та мирне врегулювання спорів, пов’язаних із транскордонною дією на довкілля; міжнародно-правова відповідальність держав за шкоду, заподіяну навколишньому природному середовищу.

2. Джерела міжнародного екологічного права – це сукупність нормативно–правових актів міжнародного екологічного законодавства, які приймаються компетентними на те органами. Джерела міжнародного екологічного права поділяються на два види – універсальні та регіональні. Джерелами універсального міжнародного екологічного права є: Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1972 р.). Кожна держава – сторона цієї Конвенції визнає, що зобов’язання забезпечувати виявлення, охорону, збереження, популяризацію й передачу майбутнім поколінням культурної і природної спадщини, яка перебуває на її території, покладається насамперед на неї. З цією метою вона прагне діяти як власними зусиллями, максимально використовуючи наявні ресурси, так і, за необхідності, використовувати міжнародну допомогу і співробітництво,

якими вона може користуватися, зокрема, у фінансовому, художньому, науковому й технічному відношеннях (ст. 4 Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини).

Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, яким загрожує зникнення (1973 р.). Дана Конвенція включає в себе три додатка. До додатка I занесені всі види, що знаходяться під загрозою зникнення, торгівля якими спричинює чи може спричинити на їхнє існування негативний вплив. Торгівля зразками таких видів має бути особливо суворо врегульована з тією метою, щоб не ставити надалі під загрозу їхнє виживання, й має бути дозволена лише у виняткових випадках. Додаток II включає: (а) всі види, які на даний час не обов'язково перебувають під загрозою зникнення, але можуть опинитися під такою загрозою, якщо торгівля зразками таких видів не буде суворо регулюватися; (б) інші види, які мають підлягати регулюванню для того, щоб за торгівлею зразками деяких видів, згаданих в підпункті (а), міг бути встановлений ефективний контроль. Додаток III включає всі види, які за визначенням будь-якої сторони підлягають регулюванню в межах її юрисдикції з метою попередження чи обмеження експлуатації та щодо яких існує необхідність співробітництва інших сторін з контролю за торгівлею. Сторони дозволяють торгівлю зразками видів, занесених до додатків I, II, III, тільки відповідно до положень цієї Конвенції.

Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню моря з суден (1973 р.). Відповідно до ст. 1 даної Конвенції її сторони зобов'язуються здійснювати положення цієї Конвенції і тих додатків до неї, якими вони зв'язані, з метою запобігання забрудненню морського середовища шкідливими речовинами або стоками, що містять такі речовини, шляхом їх скидання з порушенням її положень. Будь-яке посилання на цю Конвенцію, якщо спеціально не передбачено інше, означає одночасно посилання на її

протоколи і додатки. На підставі ст. 3 Міжнародної конвенції по запобіганню забрудненню моря з суден вона застосовується:

- а) до суден, що мають право плавання під прапором сторони Конвенції;
- б) до суден, що не мають права плавання під прапором сторони Конвенції, але експлуатуються під керуванням такої сторони.

Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі (1974 р.). Загальні зобов'язання щодо цієї Конвенції: а) Уряди, що домовляються, зобов'язуються здійснювати положення даної Конвенції та її додатка, що становить невід'ємну частину Конвенції. Будь-які посилання на дану Конвенцію означають одночасно посилання на її додаток. б) Уряди, що домовляються, зобов'язуються видавати закони, декрети, накази та правила і приймати всі інші заходи, необхідні для повного здійснення положень даної Конвенції, з метою забезпечення того, що з точки зору охорони людського життя на морі судно придатне для того виду експлуатації, для якого воно призначено (ст. 1 Міжнародної конвенції з охорони людського життя на морі). Конвенція про заборону військового або іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1977 р.). Кожна держава – учасниця даної Конвенції зобов'язується не вдаватися до військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові та серйозні наслідки, в якості способів руйнування, нанесення збитків чи спричинення шкоди будь-якій державі-учасниці. Кожна держава – учасниця цієї Конвенції зобов'язується не допомагати, не заохочувати та не спонукати будь-яку державу, групу держав чи міжнародну організацію до здійснення діяльності, що суперечить вищезазначеним положенням п. 1 ст. 1.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28 черв. 1996 № 254к/96–ВР III – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
2. Віденська конвенція про охорону озонowego шару [Електронний ресурс] : Конвенція від 22 бер. 1985 III – Електронні текстові дані. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_088, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
3. Конвенція про охорону біологічного різноманіття [Електронний ресурс] : Конвенція від 14 черв. 1992 р. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана
4. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) [Електронний ресурс] : Конвенція від 25 черв. 1998 р. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
5. Конвенція про транскордонне забруднення повітря на велику відстань [Електронний ресурс] : Конвенція від 13 лист. 1979 р. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_223, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
6. Конвенція про ядерну безпеку [Електронний ресурс] : Конвенція від 17 черв. 1994 р. – Електронні текстові дані. – Режим доступу:

- https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_023, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
7. Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню моря нафтою [Електронний ресурс] : Конвенція від 12 трав.1954 р. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_009, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
 8. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату [Електронний ресурс] : Конвенція від 09 трав. 1992 р. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_044, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
 9. Земельний кодекс України [Електронний ресурс] : Кодекс України від 25 лист. 2001р. № 2768–III – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
 10. Водний кодекс України [Електронний ресурс] : Кодекс України від 06 черв. 1995 № 213/95–ВР III – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
 11. Лісовий кодекс України [Електронний ресурс] : Кодекс України від 21 січ. 1994 № 3852–XII – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3852-12>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
 12. Про надра [Електронний ресурс] : Кодекс України від 27 лип. 1994 № 132/94–ВР – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
 13. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 – 212–21) [Електронний ресурс] : Кодекс України від 07 груд. 1984 № 8073–X

- Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
- 14.Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Кодекс України від 05 квіт. 2001 № 2341-III – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
- 15.Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : Кодекс України від 02 груд. 2010 № 2755-VI – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
- 16.Кодекс цивільного захисту України [Електронний ресурс] : Кодекс України від 02 лист. 2012 № 5403-VI – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5403-17>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
- 17.Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : Кодекс України від 16 січ. 2003 № 435-IV – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
- 18.Гірничий Закон України [Електронний ресурс] : Закон України від 06 лист. 1999 № 1127-XIV – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-14>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
- 19.Про охорону навколишнього природного середовища [Електронний ресурс] : Закон України від 25 черв. 1991 № 1264-XII – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1127-14>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
- 20.Про тваринний світ [Електронний ресурс] : Закон України від 03 берез. 1993 № 3041-XII – Електронні текстові дані. – Режим доступу:

- <https://zakon.rada.gov.ua/go/2894-14>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
21. Про рослинний світ [Електронний ресурс] : Закон України від 09 квіт. 1999 № 591–XIV – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/591-14>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
22. Про Червону книгу України [Електронний ресурс] : Закон України від 07 лют. 2002 № 3055–III – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3055-14>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
23. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 21 трав. 1997 № 280/97–ВР – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/280/97-%D0%B2%D1%80>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
24. Про міжнародні договори України [Електронний ресурс] : Закон України від 29 черв. 2004 № 1906–IV – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1906-15>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
25. Про місцеві державні адміністрації [Електронний ресурс] : Закон України від 09 квіт. 1999 № 586–XIV – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/586-14>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
26. Про оцінку впливу на довкілля [Електронний ресурс] : Закон України від 23 трав. 2017 № 2059–VIII – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2059-19>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
27. Про концесії [Електронний ресурс] : Закон України від 16 лип. 1999 № 997–XIV – Електронні текстові дані. – Режим доступу:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-14>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
28. Про державну геологічну службу України [Електронний ресурс] : Закон України від 04 лист. 1999 № 1216-XIV – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1216-14>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
29. Про нафту і газ [Електронний ресурс] : Закон України від 12 лип. 2001 № 2665-III – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2665-14>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
30. Про відходи [Електронний ресурс] : Закон України від 05 берез. 1998 № 187/98-ВР – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
31. Про поводження з радіоактивними відходами [Електронний ресурс]: Закон України від 30 черв. 1995 № 255/95-ВР – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/255/95-%D0%B2%D1%80>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана
32. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення [Електронний ресурс] : Закон України від 24 лют. 1994 № 4004-XII – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
33. Про звернення громадян [Електронний ресурс] : Закон України від 02 лист. 1996 № 393/96-ВР – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.

34. Про об'єкти підвищеної небезпеки [Електронний ресурс] : Закон України від 18 січ. 2001 № 2245–III – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2245-14>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
35. Про зону надзвичайної екологічної ситуації [Електронний ресурс] : Закон України від 13 лип. 2000 № 1908–III – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1908-14>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
36. Про екологічний аудит [Електронний ресурс] : Закон України від 24 черв. 2004 № 1862–IV – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1862-15>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
37. Про охорону земель [Електронний ресурс] : Закон України від 19 черв. 2003 № 962–IV – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/962-15>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
38. Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення [Електронний ресурс] : Закон України від 10 січ. 2002 № 2918–III – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2918-14>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
39. Про мисливське господарство та полювання [Електронний ресурс] : Закон України від 22 лют. 2000 № 1478–III – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1478-14>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
40. Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них [Електронний ресурс] : Закон України від 06 лют. 2003 № 486–IV – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/486-15>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.

41. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів [Електронний ресурс] : Закон України від 08 лип. 2011 № 3677–VI – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3677-17>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
42. Про захист тварин від жорстокого поводження [Електронний ресурс] : Закон України від 21 лют. 2006 № 3447–IV – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3447-15>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
43. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку [Електронний ресурс] : Закон України от 08 лют. 1995 № 39/95–ВР – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-%D0%B2%D1%80/stru>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
44. Про пестициди і агрохімікати [Електронний ресурс] : Закон України от 02 берез. 1995 № 86/95–ВР – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86/95-%D0%B2%D1%80>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
45. Про поводження з радіоактивними відходами [Електронний ресурс] : Закон України від 30 черв. 1995 № 255/95–ВР – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/255/95-%D0%B2%D1%80>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
46. Про захист прав споживачів [Електронний ресурс] : Закон України від 12 трав. 1991 № 1023–XII – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
47. Про перевезення небезпечних вантажів [Електронний ресурс] : Закон України від 06 квіт. 2000 № 1644–III – Електронні текстові дані. – Режим

- доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1644-14>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
48. Про угоди про розподіл продукції [Електронний ресурс] : Закон України від 14 верес. 1999 № 1039-XIV – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-14>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
49. Про курорти [Електронний ресурс] : Закон України від 05 жовт. 2000 № 2026-III – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2026-14>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
50. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів [...] [Електронний ресурс] : Закон України від 17 лист. 2009 № 1559-VI – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
51. Про Державний земельний кадастр [Електронний ресурс] : Закон України від 07 лип. 2011 № 3613-VI – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3613-17>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
52. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень [Електронний ресурс] : Закон України від 01 лип. 2004 № 1952-IV – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1127-2015-%D0%BF>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
53. Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання [Електронний ресурс] : Закон України від 14 січ. 1998 № 15/98-ВР – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15/98->

- %D0%B2%D1%80, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
54. Про доступ до публічної інформації [Електронний ресурс] : Закон України від 13 січ. 2011 № 2939–VI – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2939-17>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
55. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України [Електронний ресурс] : Закон України від 23 берез. 2000 № 1602–III – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1602-14>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
56. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів [Електронний ресурс] : Закон України від 31 трав. 2007 № 1103–V – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
57. Про захист населення від інфекційних хвороб [Електронний ресурс] : Закон України від 06 квіт. 2000 № 1645–III – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1645-14>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
58. Про ветеринарну медицину [Електронний ресурс] : Закон України від 25 черв. 1992 № 2498–XII – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-12/ed20180404>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
59. Про меліорацію земель [Електронний ресурс] : Закон України від 14 січ. 2000 № 1389–XIV – Електронні текстові дані. – Режим доступу: , вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.

60. Про оренду землі [Електронний ресурс] : Закон України від 06 лист. 1998 № 161–XIV – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1389-14>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
61. Про оцінку земель [Електронний ресурс] : Закон України від 11 груд. 2003 № 1378–IV – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1378-15>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
62. Про охорону атмосферного повітря [Електронний ресурс] : Закон України від 16 жовт. 1992 № 2707–XII – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
63. Про природно–заповідний фонд України [Електронний ресурс] : Закон України від 16 черв. 1992 № 2456–XII – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2456-12>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
64. Про екологічну мережу України [Електронний ресурс] : Закон України від 24 черв. 2004 № 1864–IV – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1864-15>, вільний (дата звернення 25.05.2019). – Назва з екрана.
65. Андрейцев В. І. Актуальні проблеми екологічного права: новітні доктрини: ретроспективний аналіз та погляд у майбутнє : матеріали доп. Міжнар. круглого столу «Актуальні проблеми екологічного права». – Донецьк : Нац. гірн. ун-т, 2010. – 153 с.
66. Балюк Г. І. Екологічне право України: конспект лекцій у схемах (Загальна і Особлива частина): навч. посіб. / Г. І. Балюк. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 192 с.
67. Гетьман А. П. Екологічне право України в запитаннях та відповідях : навч. посібник – Харків : Одиссей, 2007. – 480 с.

68. Гетьман А. П. Екологічне право України : підруч. / А. П. Гетьман, М. В. Шульга. – Харків : Право, 2009. – 328 с.
69. Гетьман А. П. Методологічні засади становлення правових основ охорони довкілля. Право України, 2011. – №2. – С. 11–19.
70. Екологічне право України: Академічний курс: підручник 2–ге вид. Київ : Юрид. думка, 2008. – С. 8–26.
71. Екологічне право України: Академічний курс: підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – Київ : Юрид. думка, 2005. – 848 с.
72. Пилипенко П. Д. Право довкілля (екологічне право) : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. І. Федорович, М. Я. Ващишин – Київ : Ін Юре, 2010. – 401 с.

Навчальне видання

ВРУБЛЕВСЬКА-МІСЮНА Катерина Миколаївна

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*(для студентів денної та заочної форм навчання
усіх спеціальностей університету)*

Відповідальний за випуск *І. І. Килимник*

За авторською редакцією

Комп'ютерне верстання *К. М. Врублевська-Місюна*

План 2020, поз. 111Л

Підп. до друку 12.03.2020. Формат 60 84/16.
Друк на ризографі. Ум. друк. арк. 7,6.
Тираж 50 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач:

Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002.

Електронна адреса: rectorat@kname.edu.ua.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК № 5328 від 11.04.2017.